

Elżbieta Dobrzycka
Krzysztof Makara

WIEDZA O SPOŁECZEŃSTWIE
Program nauczania dla gimnazjum

Spis treści:

- I. Ogólne założenia programu
- II. Cele edukacyjne:
  1. Cele ogólne
  2. Cele szczegółowe: kształcenia i wychowania
- III. Podstawa Programowa a program nauczania
- IV. Treści programu i osiągnięcia szczegółowe ucznia.
- V. Procedury osiągania celów
- VI. Przewidywane osiągnięcia uczniów w zakresie wiedzy i realizacji założonych celów
- VII. Metody oceniania osiągnięć ucznia

Program nauczania do nowej podstawy programowej (Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dn. 23.12.2008 r.) skonsultowany i pozytywnie zaopiniowany przez:

Piotra Wernera – doradcę metodycznego

Marka Sadowskiego – rzeczoznawcę MEN – opinia dydaktyczna

I. Ogólne założenia programu

Wiedza o społeczeństwie to przedmiot, który ma bezpośredni związek z życiem codziennym, sytuacją społeczną, polityczną i gospodarczą Polski oraz współczesnego świata. Jest on niezwykle ważny, ponieważ w wyniku realizacji treści przedmiotowych umożliwia kształtowanie u uczniów właściwych postaw obywatelskich i zachowań demokratycznych. Warto pamiętać, że celem nauczyciela powinno być nie tylko przekazywanie wiedzy i umiejętności, ale także wychowanie młodzieży przeprowadzane podczas wszelkich działań podejmowanych w ramach realizacji określonych zagadnień. W gimnazjum nauczyciele wprowadzają uczniów w świat wiedzy naukowej, wdrażają ich do samodzielności, pomagają im w podejmowaniu decyzji dotyczącej kierunku dalszej edukacji i przygotowują do aktywnego udziału w życiu społecznym. W podstawie programowej czytamy, że celem kształcenia ogólnego jest „kształtowanie u uczniów postaw warunkujących sprawne i odpowiedzialne funkcjonowanie we współczesnym świecie” oraz „kształtowanie postawy obywatelskiej, postawy poszanowania tradycji i kultury własnego narodu, a także postawy poszanowania dla innych kultur i tradycji”. Realizując niniejszy program, nauczyciel nie powinien więc zapominać o ogólnych założeniach zawartych w Podstawie Programowej Kształcenia Ogólnego. Zajęcia z wiedzy o społeczeństwie powinny kształtować według niej następujące postawy:

- 1) *zaangażowanie w działania obywatelskie – uczeń angażuje się w działania społeczne i obywatelskie,*
- 2) *wrażliwość społeczna – uczeń dostrzega przejawy niesprawiedliwości i reaguje na nie,*
- 3) *odpowiedzialność – uczeń podejmuje odpowiedzialne działania w swojej społeczności, konstruktywnie zachowuje się w sytuacjach konfliktowych,*
- 4) *poczucie więzi – uczeń odczuwa więź ze wspólnotą lokalną, europejską i globalną; rozumie, na czym polega otwarty patriotyzm obywatelski,*
- 5) *tolerancja – uczeń szanuje prawo innych do odmiennego zdania, sposobu zachowania, obyczajów i przekonań, jeżeli nie stanowią one zagrożenia dla innych ludzi; przeciwstawia się przejawom dyskryminacji.*

Program nauczania uwzględni wszystkie treści określone w Podstawie Programowej Kształcenia Ogólnego.

Program przeznaczony jest do realizacji w szkole gimnazjalnej, w grupie młodzieży 13-16 letniej. Bardzo ważna, z punktu widzenia treści programu oraz stosowanych metod pracy, jest znajomość psychologii tego okresu rozwojowego u dzieci.

Program powinien być realizowany w wymiarze 2 godzin w cyklu trzyletnim. Łącznie przeznaczona jest na jego realizację 65 godzin. Od decyzji dyrekcji szkoły zależy będzie, w jaki sposób w poszczególnych klasach przedmiot będzie realizowany. Może tak się zdarzyć, że po jednej godzinie tygodniowo program będzie realizowany, np. w 1 i 2 klasie, lub odpowiednio w 2 i 3. Uważamy, że nie powinna zdarzyć się sytuacja, kiedy realizacja programu będzie przerwana na rok i realizowana, np. w 1 i 3 klasie. Inny wariant realizacji programu to jedna godzina tygodniowo w jednej klasie i 0,5 godziny w pozostałych dwóch (czyli po jednym semestrze). Nie ukrywamy, że optymalną sytuacją byłaby realizacja programu przy zachowaniu 1 godziny tygodniowo w ciągu całego cyklu kształcenia i mamy nadzieję, że w niektórych przypadkach uda się to zrealizować. Wówczas zaproponowane przez nas na 1

godzinę lekcyjną zagadnienia można omówić na 2 jednostkach, stosując np. metodę projektu, wycieczkę, spotkania z ciekawymi ludźmi itp.

Mimo naszych sugestii co do układu poszczególnych treści nauczania uznajemy prawo nauczyciela do modyfikacji programu i zapewniamy, iż możliwe są różne rozwiązania przy zachowaniu podstawowej koncepcji programu (cele, treści, efekty).

W przypadku „wiedzy o społeczeństwie” nauczanie-uczenie się powinno następować w rezultacie aktywności obu zaangażowanych stron (nauczycieli i uczniów). Nauczyciel powinien dołożyć wszelkich starań, by stworzyć jak najlepsze warunki do aktywności uczniów, między innymi poprzez konstruowanie inspirujących, pobudzających kreatywność i dostarczających cennych edukacyjnie zadań, a także poprzez utrzymywanie uczciwych, opartych na otwarcie artykułowanych normach, relacji z uczniami. Właściwe relacje interpersonalne w istotny sposób wpływają na realizowanie zadań przez uczniów.

Od postawy własnej nauczyciela, jego zaangażowania w proces lekcyjny, ale także bardzo często w życie szkoły i społeczności lokalnej, zależy w dużej mierze efektywność nauczania. W swojej pracy nauczyciel wiedzy o społeczeństwie powinien być wspierany przez nauczycieli takich przedmiotów, jak historia, geografia, język polski, ale także wychowawców i opiekunów samorządu uczniowskiego, ponieważ łącznej realizacji poszczególnych zagadnień wymaga dość często korelacja międzyprzedmiotowa.

W celu właściwej realizacji programu niezbędne jest odpowiednie wyposażenie pracowni przedmiotowej w potrzebne pomoce dydaktyczne. Należą do nich szczególnie teksty pomocnicze, które ilustrują określone zagadnienia, ale także same w sobie są istotnym elementem pracy z uczniem, gdyż służą do kształtowania umiejętności analizy różnych tekstów źródłowych (do czego zobowiązują nas standardy wymagań egzaminacyjnych).

Oto, naszym zdaniem, niezbędna lista pomocy:

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (co najmniej jeden egzemplarz na dwóch uczniów)
- teksty ustaw: o systemie oświaty, o samorządzie terytorialnym, o partiach politycznych, o związkach zawodowych, o stowarzyszeniach i fundacjach, o swobodzie działalności gospodarczej, Kodeks Pracy, o zatrudnieniu i przeciwdziałaniu bezrobociu, o podatku dochodowym od osób fizycznych,
- tabele i wykresy notowań giełdowych i walutowych,
- przykładowe formularze i wzory: polecenia przelewu, czeku bankowego, deklaracji PIT, kwestionariusza osobowego, listu motywacyjnego, życiorysu zawodowego
- Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, Konwencja o Prawach Dziecka
- Karta Narodów Zjednoczonych i Traktat Północnoatlantycki
- Traktat z Maastricht, Traktat Akcesyjny z 2003 r., Konstytucja dla Europy
- roczniki statystyczne
- mapa polityczna Europy i świata
- mapa Unii Europejskiej i NATO
- słowniki pojęć
- plansze, filmy, gry dydaktyczne, programy komputerowe
- dostęp do Internetu.

Obudowę programu stanowią: dwa podręczniki na cały cykl kształcenia, ćwiczenia dla ucznia skorelowane z każdym podręcznikiem, poradnik metodyczny dla nauczyciela, przykładowe scenariusze zajęć, filmy edukacyjne.

II, Cele edukacyjne

1. Cele ogólne

Cele edukacyjne przedmiotu „wiedza o społeczeństwie” określa Podstawa Programowa Kształcenia Ogólnego. Wymagania ogólne – cele kształcenia są następujące (za Podstawą programową):

I. Wykorzystanie i tworzenie informacji.

Uczeń znajduje i wykorzystuje informacje na temat życia publicznego; wyraża własne zdanie w wybranych sprawach publicznych i uzasadnia je; jest otwarty na odmienne poglądy.

II. Rozpoznawanie i rozwiązywanie problemów.

Uczeń rozpoznaje problemy najbliższego otoczenia i szuka ich rozwiązań.

III. Współdziałanie w sprawach publicznych.

Uczeń współpracuje z innymi – planuje, dzieli się zadaniami i wywiązuje się z nich.

IV. Znajomość zasad i procedur demokracji.

Uczeń rozumie demokratyczne zasady i procedury i stosuje je w życiu szkoły oraz innych społeczności; rozpoznaje przypadki łamania norm demokratycznych i ocenia ich konsekwencje; wyjaśnia znaczenie indywidualnej i zbiorowej aktywności obywateli.

V. Znajomość podstaw ustroju Rzeczypospolitej Polskiej.

Uczeń opisuje sposób działania władz publicznych i innych instytucji; wykorzystuje swoją wiedzę o zasadach demokracji ustroju Polski do rozumienia i oceny wydarzeń życia publicznego.

VI. Rozumie zasady gospodarki rynkowej.

Uczeń rozumie procesy gospodarcze oraz zasady racjonalnego gospodarowania w życiu codziennym; analizuje możliwości dalszej nauki i kariery zawodowej.

2. Cele szczegółowe

W odniesieniu do szczegółowych celów edukacyjnych Podstawa Programowa Kształcenia Ogólnego bardzo precyzyjnie określa je, przy okazji każdej treści nauczania. Dla przejrzystości zostały one podzielone w programie nauczania na cele szczegółowe związane z wiedzą, umiejętnościami i wychowaniem. Nie ulega wątpliwości, że w Podstawie Programowej Kształcenia Ogólnego największy nacisk kładzie się na kształtowanie u uczniów określonych umiejętności.

Podręcznik część 1

Wiedza

Uczeń:

- omawia zasady komunikowania się i współpracy w grupie,
- wymienia podstawowe sposoby podejmowania wspólnych decyzji,
- wymienia podstawowe sposoby rozwiązywania konfliktów w grupie i między grupami,
- podaje przykłady zbiorowości, grup, społeczności i wspólnot,
- podaje przykłady uprawnień i obowiązków wynikających z posiadania polskiego obywatelstwa,
- wymienia cechy dobrego obywatela,

- wymienia główne podmioty życia publicznego (obywatele, zrzeszenia obywatelskie, media, politycy i partie, władza, instytucje publiczne, biznes, itp.) i pokazuje, jak współdziałają i konkurują one ze sobą w życiu publicznym,
- podaje przykłady działania organizacji pozarządowych i społecznych (od lokalnych stowarzyszeń do związków zawodowych i partii politycznych),
- omawia funkcje środków masowego przekazu,
- wymienia zasady demokratycznych wyborów,
- wymienia mniejszości narodowe i etniczne oraz grupy migrantów (w tym uchodźców) żyjące obecnie w Polsce i przedstawia przysługujące im prawa i charakteryzuje jedną z tych grup (jej historię, kulturę, obecną sytuację),
- wyjaśnia, co to jest Polonia i w jaki sposób Polacy żyjący za granicą podtrzymują swoją więź z ojczyzną,
- wymienia podstawowe cechy i funkcje państwa,
- omawia najważniejsze zasady ustroju Polski (suwerenność narodu, trójpodział władz, rządu prawa, pluralizm),
- korzystając z konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej omawia podstawowe prawa i wolności w niej zawarte,
- wymienia partie polityczne obecne w Sejmie, wskazuje te, które należą do koalicji rządzącej, i te, które pozostają w opozycji,
- wymienia zadania i zasady funkcjonowania polskiego parlamentu, w tym sposób tworzenia ustaw,
- wskazuje najważniejsze zadania prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej,
- podaje nazwisko aktualnego prezydenta i premiera,
- wymienia zadania administracji publicznej i podaje przykłady jej działań,
- wymienia organy władzy sądowniczej, zasady, wedle których działają sądy (niezawisłość, dwuinstancyjność) i przykłady spraw, którymi się zajmują,
- podaje przykłady działania samorządów zawodowych i samorządów mieszkańców,
- podaje podstawowe informacje o swojej gminie, wydarzenia i postaci z jej dziejów,
- wymienia najważniejsze zadania samorządu gminnego i wykazuje, jak odnoszą się one do jego codziennego życia,
- omawia sposób wybierania i działania władz gminy, w tym podejmowania decyzji w sprawie budżetu,
- omawia sposób wybierania samorządu powiatowego i wojewódzkiego oraz ich przykładowe zadania.

Umiejętności

Uczeń:

- stosuje zasady komunikowania się i współpracy w grupie (np. bierze udział w dyskusji, zebraniu, wspólnym działaniu),
- stosuje podstawowe sposoby podejmowania wspólnych decyzji,
- stosuje podstawowe sposoby rozwiązywania konfliktów w grupie i między grupami,
- charakteryzuje rodzinę i grupę rówieśniczą, jako małe grupy społeczne,
- wyjaśnia na przykładach znaczenie podstawowych norm współżycia między ludźmi, w tym wzajemności, odpowiedzialności i zaufania,
- charakteryzuje życie szkolnej społeczności, w tym rolę samorządu uczniowskiego,
- wyjaśnia, na czym polega przestrzeganie praw ucznia,

- rozpoznaje role społeczne, w których występuje, oraz związane z nimi oczekiwania,
- wyjaśnia, jak tworzą się podziały w grupie i w społeczeństwie (np. na „swoich” i „obcych”),
- charakteryzuje – odwołując się do przykładów – wybrane klasy społeczne, warstwy społeczne, grupy zawodowe i style życia,
- omawia problemy i perspektywy życiowe młodych Polaków (na podstawie samodzielnie zebranych informacji),
- omawia wybrany problem społeczny ważny dla młodych mieszkańców swojej miejscowości i rozważa jego możliwe rozwiązania,
- wyjaśnia, jak człowiek staje się obywatelem w sensie formalnym (prawo ziemi, prawo krwi, nadanie obywatelstwa),
- uzasadnia potrzebę przestrzegania zasad etycznych w życiu publicznym i podaje przykłady skutków ich łamania,
- uzasadnia znaczenie dla obywateli organizacji pozarządowych i społecznych,
- wyjaśnia, podając przykłady, jak obywatele mogą wpływać na decyzje władz na poziomie lokalnym, krajowym, europejskim i światowym,
- opracowuje – indywidualnie lub w zespole – projekt uczniowski dotyczący rozwiązania jednego z problemów społeczności szkolnej lub lokalnej i w miarę możliwości go realizuje (np. jako wolontariusz),
- wyjaśnia znaczenie środków masowego przekazu w życiu obywateli,
- charakteryzuje prasę, telewizję, radio, Internet, jako środki masowej komunikacji i omawia wybrany tytuł, stację czy portal ze względu na specyfikę przekazu i odbiorców,
- wyszukuje w mediach wiadomości na wskazany temat; wskazuje różnice między przekazami i odróżnia informacje od komentarzy; krytycznie analizuje przekaz reklamowy,
- uzasadnia, posługując się przykładami, znaczenie opinii publicznej we współczesnym świecie, odczytuje i interpretuje wyniki wybranego sondażu opinii publicznej,
- przedstawia argumenty przemawiające za udziałem w wyborach lokalnych, krajowych i europejskich,
- stosuje w głosowaniu w szkole zasady demokratycznych wyborów,
- wskazuje, czym powinien kierować się obywatel, podejmując decyzje wyborcze,
- krytycznie analizuje ulotki, hasła i spoty wyborcze,
- wyjaśnia, co dla niego oznacza być Polakiem (lub członkiem innej wspólnoty narodowej) i czym obywatelstwo różni się od narodowości,
- wyjaśnia, uwzględniając wielonarodowe tradycje Polski, jaki wpływ na kształtowanie narodu mają wspólne dzieje, kultura, język i tradycja,
- charakteryzuje jedną z mniejszości narodowych lub grup etnicznych żyjących obecnie w Polsce (jej historię, kulturę, obecną sytuację),
- wyjaśnia, co łączy człowieka z wielką i małą ojczyzną i omawia te więzi na własnym przykładzie,
- uzasadnia, że można równocześnie być Polakiem, Europejczykiem i członkiem społeczności światowej,
- wyjaśnia, odwołując się do wybranych przykładów, czym według niego jest patriotyzm; porównuje tę postawę z nacjonalizmem, szowinizmem i kosmopolityzmem,
- wyjaśnia, czym jest władza państwowa,

- wskazuje różnice w sytuacji obywatela w ustroju demokratycznym, autorytarnym i totalitarnym,
- wyjaśnia zasady: większości, pluralizmu i poszanowania praw mniejszości w państwie demokratycznym,
- wskazuje najważniejsze tradycje demokracji (antycznej, europejskiej, amerykańskiej, polskiej),
- porównuje demokrację bezpośrednią z przedstawicielską oraz większościową z konstytucyjną (liberalną),
- wyjaśnia, czym są prawa człowieka i uzasadnia ich znaczenie we współczesnej demokracji,
- ocenia i ilustruje przykładami zalety i słabości demokracji,
- wyjaśnia, co to znaczy, że konstytucja jest najwyższym aktem prawnym w Rzeczypospolitej Polskiej,
- wyszukuje w środkach masowego przekazu i analizuje przykłady patologii życia publicznego w Polsce,
- wyjaśnia, jak przeprowadzane są w Polsce wybory prezydenckie i parlamentarne,
- charakteryzuje, odwołując się do wybranych przykładów, różnice między systemem dwupartyjnym a systemem wielopartyjnym,
- sporządza, na podstawie obserwacji wybranych obrad parlamentu, notatkę prasową o przebiegu tych obrad,
- przygotowuje krótkie wystąpienie sejmowe w wybranej sprawie, wyszukuje w środkach masowego przekazu informacje o działaniach urzędującego prezydenta,
- wyjaśnia, jak powoływany jest i czym zajmuje się rząd polski,
- wyszukuje nazwiska ministrów i zadania wybranych ministerstw,
- wyjaśnia, co to jest służba cywilna i jakimi zasadami powinien się kierować urzędnik państwowy,
- wyjaśnia, na czym polegają zasady niezawisłości i dwuinstancyjności działań sądów;
- wyjaśnia, czym zajmuje się Trybunał Konstytucyjny i Trybunał Stanu,
- uzasadnia potrzebę samorządności w państwie demokratycznym,
- wyjaśnia, na czym polegają zasady decentralizacji i pomocniczości; odnosi je do przykładów z życia własnego regionu i miejscowości,
- nawiązuje kontakt z lokalnymi instytucjami publicznymi i organizacjami pozarządowymi oraz podejmuje współpracę z jedną z nich (w miarę swoich możliwości),
- pisze podanie, krótki list w sprawie publicznej i wypełnia prosty druk urzędowy,
- odwiedza urząd gminy i dowiadyuje się, w jakim wydziale można załatwić wybrane sprawy,
- porównuje – na wybranych przykładach – zakres działania samorządu wojewódzkiego z zakresem działania wojewody,
- przygotowuje plakat lub folder, stronę internetową lub inny materiał promujący gminę, okolicę lub region.

Wychowanie

Uczeń:

- wyjaśnia na przykładach, jak można zachować dystans wobec nieaprobowanych przez siebie zachowań grupy lub jak im się przeciwstawić,

- podaje możliwe sposoby przeciwstawiania się przejawom nietolerancji,
- odwołując się do historycznych i współczesnych postaci, wykazuje znaczenie postaw i cnót obywatelskich,
- wykazuje, odwołując się do Holocaustu oraz innych zbrodni przeciw ludzkości, do jakich konsekwencji prowadzić może skrajny nacjonalizm,
- rozważa, odwołując się do historycznych i współczesnych przykładów, w jaki sposób stereotypy i uprzedzenia utrudniają dziś relacje między narodami.

Podręcznik część 2

Wiedza

Uczeń:

- wymienia najważniejsze kierunki polskiej polityki zagranicznej
- omawia stosunki z państwami Unii Europejskiej i Stanami Zjednoczonymi oraz relacje z sąsiadami,
- charakteryzuje członkostwo Polski w NATO,
- wymienia, w jakich międzynarodowych misjach i operacjach pokojowych bierze udział Polska,
- wie, czym zajmują się ambasady i konsulaty,
- wymienia cele i etapy integracji europejskiej (traktaty rzymskie, traktaty z Maastricht, Nicei, Lizbony)
- zna prawa i obowiązki wynikające z posiadania obywatelstwa Unii Europejskiej,
- wyjaśnia, czym zajmuje się ONZ, jej najważniejsze organy (Zgromadzenie Ogólne, Rada Bezpieczeństwa, Sekretarz Generalny) i wybrane organizacje międzynarodowe,
- wyjaśnia, co to jest terroryzm i w jaki sposób próbuje się go zwalczać,
- wymienia cechy i umiejętności człowieka przedsiębiorczego,
- wymienia podmioty gospodarcze (gospodarstwa domowe, przedsiębiorstwa, państwo) i omawia związki między nimi,
- podaje przykłady racjonalnego i nieracjonalnego gospodarowania,
- wymienia główne dochody i wydatki gospodarstwa domowego,
- wie, jakie prawa mają konsumenci i jak mogą ich dochodzić,
- omawia na przykładach funkcje i formy pieniądza w gospodarce rynkowej,
- wie, czym zajmują się: bank centralny, banki komercyjne, giełda papierów wartościowych,
- wymienia podstawowe pojęcia dotyczące gospodarki narodowej: produkt krajowy brutto (PKB), dochód narodowy, PKB per capita, wzrost gospodarczy, inflacja, recesja,
- wymienia najważniejsze dochody i wydatki państwa,
- zna główne rodzaje podatków w Polsce (PIT, VAT, CIT),
- zna główne elementy działań marketingowych (produkt, cena, miejsce, promocja),
- wymienia główne prawa i obowiązki pracownika,
- wymienia główne przyczyny bezrobocia w swojej miejscowości, regionie i Polsce,
- podaje przykłady zjawisk z szarej strefy w gospodarce,

Umiejętności

Uczeń:

- charakteryzuje politykę obronną Polski,

- charakteryzuje relacje Polski z wybranym państwem na podstawie samodzielnie zebranych informacji,
- wyjaśnia, czym zajmują się najważniejsze instytucje Unii Europejskiej (Rada Europejska, Rada Unii Europejskiej, Parlament Europejski, Komisja Europejska),
- wyjaśnia, jak w Unii Europejskiej realizowane są zasady pomocniczości i solidarności,
- wskazuje na mapie członków Unii Europejskiej,
- potrafi uzasadnić swoją opinię na temat dalszej integracji i rozszerzenia Unii Europejskiej,
- wyszukuje informacje na temat korzystania ze środków unijnych przez polskich obywateli, przedsiębiorstwa i instytucje,
- wskazuje na mapie miejsca najpoważniejszych konfliktów międzynarodowych,
- omawia przebieg i próby rozwiązania jednego z wybranych konfliktów międzynarodowych,
- porównuje sytuacje w państwach globalnego Południa i globalnej Północy i wyjaśnia na przykładach, na czym polega ich współzależność,
- wyjaśnia, odwołując się do przykładów, na czym polega globalizacja w sferze kultury, gospodarki i polityki; ocenia jej skutki,
- ocenia sytuację imigrantów i uchodźców we współczesnym świecie,
- wyjaśnia na przykładach z życia własnej rodziny, miejscowości i całego kraju, w jaki sposób praca i przedsiębiorczość pomagają w zaspokajaniu potrzeb ekonomicznych,
- stosuje w praktyce podstawowe zasady organizacji pracy (ustalenie celu, planowanie, podział zadań, harmonogram, ocena efektów),
- stosuje zasady racjonalnego gospodarowania w odniesieniu do własnych zasobów (np. czasu, pieniędzy)
- charakteryzuje gospodarkę rynkową (prywatna własność, swoboda gospodarowania, konkurencja, dążenie do zysku, przedsiębiorczość),
- wyjaśnia działanie prawa podaży i popytu oraz ceny, jako regulatora rynku,
- analizuje rynek wybranego produktu i wybranej usługi,
- wyjaśnia na przykładach, jak funkcjonuje gospodarstwo domowe,
- układa budżet gospodarstwa domowego,
- wyszukuje i zestawia ze sobą oferty różnych banków (konta, lokaty, kredyty, fundusz inwestycyjne),
- wyjaśnia, na czym polega oszczędzania i inwestowanie,
- właściwie definiuje pojęcia dotyczące gospodarki narodowej: produkt krajowy brutto (PKB), PKB per capita, dochód narodowy, wzrost gospodarczy, inflacja, recesja,
- interpretuje dane statystyczne dotyczące produktu krajowego brutto, wzrostu gospodarczego, inflacji, recesji,
- wyjaśnia, co to jest budżet państwa,
- oblicza wysokość podatku PIT na podstawie konkretnych danych,
- wyjaśnia, na czym polega prowadzenie indywidualnej działalności gospodarczej,
- wyjaśnia, jak działa przedsiębiorstwo o oblicza na prostym przykładzie przychód, koszty, dochód i zysk,
- wyjaśnia na przykładach znaczenie działań marketingowych dla przedsiębiorstwa i konsumentów,
- wyjaśnia, czemu służą ubezpieczenia społeczne i zdrowotne,
- wyszukuje informacje o możliwościach zatrudnienia na lokalnym, regionalnym i krajowym rynku pracy (urzędy pracy, ogłoszenia, Internet),

- sporządza życiorys i list motywacyjny,
- wyjaśnia, na czym polega społeczna odpowiedzialność biznesu,
- wyjaśnia mechanizm korupcji,

Wychowanie

Uczniowie:

- formułuje i uzasadnia własne zdanie na temat korzyści, jakie niesie ze sobą członkostwo w Unii Europejskiej, odwołując się do przykładów z własnego otoczenia i całego kraju,
- uzasadnia potrzebę pomocy humanitarnej i angażuje się (na miarę swoich możliwości) w działania instytucji (także pozarządowych), które ją prowadzą,
- rozważa, jak jego zachowania mogą wpływać na życie innych ludzi na świecie (np. oszczędzanie wody i energii, przemysłane zakupy),
- bierze udział w przedsięwzięciach społecznych, które pozwalają przedsiębiorczość człowieka,
- przygotowuje budżet konkretnego przedsięwzięcia z życia ucznia, klasy, szkoły; rozważa wydatki i źródła ich finansowania,
- rozumie potrzebę oszczędzania i inwestowanie posiadanych zasobów pieniężnych,
- planuje dalszą edukację (w tym wybór szkoły ponadgimnazjalnej), uwzględniając własne preferencje i predyspozycje,
- ocenia skutki bezrobocia w swojej miejscowości, regionie i Polsce,
- charakteryzuje zasady etyczne, którymi powinni się kierować pracownicy i pracodawcy,
- ocenia „szarą strefę” w gospodarce,
- ocenia skutki korupcji dla gospodarki,

III. Podstawa Programowa a program nauczania

Program nauczania uwzględnia wszystkie treści Podstawy Programowej Kształcenia Ogólnego. Szczegółowe zależności między programem a Podstawą Programową prezentuje poniższe zestawienie.

Lp.	Treść Podstawy Programowej	Zagadnienia programu nauczania
1.	Podstawowe umiejętności życia w grupie.	<ul style="list-style-type: none"> • Sprawne komunikowanie się. • Grupy społeczne i ich rodzaje.
2.	Życie społeczne.	<ul style="list-style-type: none"> • Grupy społeczne i ich rodzaje. • Moja szkoła. • Samorząd uczniowski-szkoła demokracji.
3.	Współczesne społeczeństwo polskie.	<ul style="list-style-type: none"> • Społeczeństwo, jako szczególny rodzaj zbiorowości. • Czym jest naród? Symbole narodowe.
4.	Być obywatelem.	<ul style="list-style-type: none"> • Czym jest naród? Symbole narodowe.

		<ul style="list-style-type: none"> • Ojczyzna i patriotyzm. • Udział obywateli w życiu publicznym.
5.	Udział obywateli w życiu publicznym.	<ul style="list-style-type: none"> • Udział obywateli w życiu publicznym. • Formy życia publicznego. Organizacje pozarządowe. • Partie polityczne. • Czym zajmują się związki zawodowe?
6.	Środki masowego przekazu.	<ul style="list-style-type: none"> • Środki masowego przekazu.
7.	Wyborcy i wybory.	<ul style="list-style-type: none"> • Władza ustawodawcza RP, czyli kto tworzy prawo. • Wybieramy władze lokalne.
8.	Naród i mniejszości narodowe.	<ul style="list-style-type: none"> • Czym jest naród? Symbole narodowe. • Ojczyzna i patriotyzm. • Czy jesteśmy tolerancyjni? Mój naród a inne narody.
9.	Patriotyzm dzisiaj.	<ul style="list-style-type: none"> • Ojczyzna i patriotyzm.
10.	Państwo i władza demokratyczna.	<ul style="list-style-type: none"> • Państwo jako forma organizacji społeczeństwa. • Formy ustrojowe państw we współczesnym świecie. • Sytuacja obywatela w państwach o odmiennych ustrojach politycznych • Demokracja
11.	Rzeczpospolita Polska jako demokracja konstytucyjna.	<ul style="list-style-type: none"> • Rzeczpospolita Polska jako demokracja konstytucyjna. • Prawa i obowiązki obywatela Rzeczypospolitej Polskiej.
12.	System wyborczy i partyjny.	<ul style="list-style-type: none"> • Władza ustawodawcza RP, czyli kto tworzy prawo. • Partie polityczne. • Władza wykonawcza, czyli kto rządzi.
13.	Władza ustawodawcza w Polsce.	<ul style="list-style-type: none"> • Władza ustawodawcza RP, czyli kto tworzy prawo.
14.	Władza wykonawcza.	<ul style="list-style-type: none"> • Władza wykonawcza, czyli kto rządzi
15.	Władza sądownicza.	<ul style="list-style-type: none"> • Władza sądownicza. Organy kontroli i ochrony prawa.
16.	Samorządy i ich znaczenie.	<ul style="list-style-type: none"> • Samorządy i ich znaczenie. • Wybieramy władze lokalne.
17.	Gmina, jako wspólnota mieszkańców.	<ul style="list-style-type: none"> • Gmina wspólnotą mieszkańców.
18.	Samorząd powiatowy i wojewódzki.	<ul style="list-style-type: none"> • Samorząd powiatowy i wojewódzki.

19.	Relacje Polski z innymi państwami.	<ul style="list-style-type: none"> • Polska we współczesnym świecie. • NATO-od zimnej wojny do współistnienia.
20.	Integracja europejska.	<ul style="list-style-type: none"> • Integracja europejska. • Polska w systemie politycznym i gospodarczym UE
21.	Polska w Unii Europejskiej.	<ul style="list-style-type: none"> • Integracja europejska. • Polska w systemie politycznym i gospodarczym UE. • Unia Europejska a nasz region
22.	Współpraca i konflikty międzynarodowe	<ul style="list-style-type: none"> • ONZ – zjednoczony świat, zjednoczone narody. • Terroryzm i wojny.
23.	Problemy współczesnego świata.	<ul style="list-style-type: none"> • Świat bogaty i biedny. • Globalizacja. • Ziemia – planeta ludzi. • Terroryzm i wojny.
24.	Praca i przedsiębiorczość.	<ul style="list-style-type: none"> • Potrzeby człowieka i sposoby ich zaspokajania. • Akcje i obligacje, czyli jak mądrze inwestować. • Praca w życiu człowieka. • Rynek pracy. • Być przedsiębiorcą.
25.	Gospodarka rynkowa.	<ul style="list-style-type: none"> • Jak funkcjonuje gospodarstwo domowe? • Gospodarka rynkowa. • Potrzeby człowieka i sposoby ich zaspokajania. • Skąd biorą się ceny? • Gospodarka polska po roku 1989.
26.	Gospodarstwo domowe.	<ul style="list-style-type: none"> • Funkcjonowanie gospodarstwa domowego.
27.	Pieniądz i banki.	<ul style="list-style-type: none"> • Rodzaje i funkcje pieniądza. • Rola banków w gospodarce rynkowej. • Akcje i obligacje, czyli jak mądrze inwestować.
28.	Gospodarka w skali państwa.	<ul style="list-style-type: none"> • Gospodarka narodowa. • Podatki w gospodarce rynkowej. • Budżet państwa. • Gospodarka polska po roku 1989. • Inflacja w gospodarce.
29.	Przedsiębiorstwo i działalność gospodarcza.	<ul style="list-style-type: none"> • Być przedsiębiorcą. • Reklama i marketing.

		<ul style="list-style-type: none"> • Pracodawca i pracobiorca – prawa i obowiązki.
30.	Wybór szkoły i zawodu.	<ul style="list-style-type: none"> • Jaka szkoła, jaki zawód? • Przed pierwszą rozmową o pracę. • Rynek pracy. • Dlaczego nie wszyscy mają pracę?
31.	Etyka w życiu gospodarczym.	<ul style="list-style-type: none"> • Korupcja i „szara strefa” w gospodarce.

IV. Treści programu i osiągnięcia szczegółowe ucznia

Treści programu nauczania zostały pogrupowane w rozdziały, które są poniżej oznaczone cyfrą rzymską. Cyfrą arabską oznaczyliśmy tematy jednostek lekcyjnych. Tematy składają się z treści cząstkowych oraz osiągnięć szczegółowych ucznia w zakresie wiedzy i umiejętności. Tam, gdzie nie jest to oznaczone sugerowana jest realizacja poszczególnych tematów podczas jednej godziny lekcyjnej.

Podręcznik część 1

I. Człowiek w społeczeństwie

1. Człowiek jako istota społeczna

Treści: **Pochodzenie człowieka. Człowiek istotą biologiczną i społeczną. Cechy wrodzone i nabyte. Wyjątkowość człowieka.**

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- potrafi wyjaśnić, dlaczego człowiek jest nazywany istotą społeczną;
- rozumie pojęcia: cechy wrodzone, cechy nabyte, osobowość, wartości, socjalizacja;
- potrafi wyjaśnić, co kształtuje osobowość człowieka;
- rozumie, że człowiek jest niepowtarzalną indywidualnością, która jest obdarzona swoistymi cechami i możliwościami wzbogacania życia społecznego.

2. Grupy społeczne i ich rodzaje

Treści: **Więzi i grupy społeczne. Rodzaje grup społecznych. Podział grup społecznych. Jednostka w grupie społecznej. Rodzina i grupa rówieśnicza. Funkcjonowanie grup społecznych.**

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- zna definicję grupy społecznej i roli społecznej;
- umie wymienić rodzaje grup społecznych i podać konkretne ich przykłady;
- potrafi wyjaśnić, w jaki sposób grupa wpływa na jednostkę;
- potrafi identyfikować różne role grupowe;
- zna sposoby podejmowania wspólnych decyzji;
- potrafi scharakteryzować rodzinę i grupę rówieśniczą, jako małe grupy społeczne;
- wie, na czym polega szczególna rola rodziny w życiu człowieka.

3. Społeczeństwo, jako szczególny rodzaj zbiorowości

Treści: **Czym jest społeczeństwo. Struktura społeczna. Zmiany demograficzne w strukturze polskiego społeczeństwa, ich źródła i konsekwencje społeczne.**

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- zna i rozumie pojęcie „społeczeństwo”;
- umie wyjaśnić, dlaczego społeczeństwo jest zbiorowością złożoną, wewnątrznie zorganizowaną i zróżnicowaną;
- rozumie, jak tworzą się podziały społeczne;
- wie, czym zajmuje się socjologia;
- potrafi omówić przyczyny i konsekwencje zmian demograficznych w społeczeństwie polskim;
- potrafi scharakteryzować, odwołując się do przykładów, wybrane warstwy społeczne, grupy zawodowe i style życia;
- potrafi podać przykłady zróżnicowania społecznego i sposoby jego zmniejszenia;
- na podstawie samodzielnie zebranych informacji potrafi omówić problemy i perspektywy życiowe młodych Polaków.

4. Sprawne komunikowanie się.

Treści: **Porozumiewamy się. Aktywne słuchanie. Wypowiadanie własnego zdania. Jak rozwiązywać konflikty? Postawa asertywna.**

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- zna zasady prawidłowego porozumiewania się;
- rozumie pojęcia: komunikacja werbalna i niewerbalna, asertywność;
- umie wyrażać emocje w komunikatach typu „ja”;
- zna zasady rozwiązywania konfliktów;
- umie komunikować się za pomocą słów i przy użyciu języka ciała;
- potrafi jasno i precyzyjnie wyrażać własne zdanie.

II. Życie szkoły

1. Moja szkoła.

Treści: **Społeczność szkolna. System oświaty w Polsce. Organizacja i funkcjonowanie szkoły. Skład i uprawnienia organów szkoły.**

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- rozumie, czym jest społeczność szkolna;
- wie, jakie dokumenty regulują pracę szkoły;
- umie omówić strukturę szkolnictwa w Polsce;
- potrafi wymienić i zna kompetencje organów szkoły;
- potrafi omówić system szkolnictwa ponadgimnazjalnego w Polsce

2. Samorząd uczniowski – szkoła demokracji

Treści: Czym jest samorząd uczniowski? Jakie kompetencje ma samorząd uczniowski? Wybory do samorządu. Działalność samorządu.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- zna zakres uprawnień i formy działania samorządu uczniowskiego;
- umieć wymienić cechy, jakimi powinny się charakteryzować osoby pełniące funkcje w samorządzie uczniowskim;
- zna procedurę wyborów do samorządu uczniowskiego i umie je przeprowadzić;
- potrafi określić miejsce samorządu uczniowskiego w życiu szkoły;
- potrafić wyjaśnić, dlaczego samorząd uczniowski jest szkołą demokracji.

III. Naród i państwo

1. Czym jest naród? Symbole narodowe.

Treści: Naród i świadomość narodowa. Obywatelstwo a narodowość. Symbole narodowe. Szacunek do symboli.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- zna i rozumie pojęcia: naród, świadomość narodowa, obywatelstwo;
- potrafi wyjaśnić różnice między narodowością a obywatelstwem;
- zna polskie symbole narodowe i historię ich powstania;
- wie, jak należy zachować się wobec polskich symboli narodowych.

2. Czy jesteśmy tolerancyjni? Mój naród a inne narody.

Treści: Mniejszości narodowe. Gwarancje praw mniejszości narodowych. Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce. Stosunek do innych narodów.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- zna i rozumie pojęcia: tolerancja, mniejszość narodowa, stereotyp;
- potrafi wymienić mniejszości narodowe i etniczne zamieszkujące Polskę;
- zna prawa mniejszości narodowych;
- wie, jaką postawę winniśmy przejawiać wobec przedstawicieli innych narodów.

3. Ojczyzna i patriotyzm.

Treści: Ojczyzna duża i mała. Czym jest patriotyzm? Postawy wobec ojczyzny i narodu. Polacy na obczyźnie.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- zna i rozumie pojęcie ojczyzna, patriotyzm, nacjonalizm, szowinizm, kosmopolityzm, Polonia;
- potrafi wymienić przejawy patriotyzmu w czasie wojny i w czasie pokoju;

- umie ocenić postawę nacjonalistyczną;
- potrafi wykazać, odwołując się do Holocaustu oraz innych zbrodni przeciw ludzkości, do jakich konsekwencji prowadzić może skrajny nacjonalizm;
- potrafi ocenić, odwołując się do historycznych i współczesnych przykładów, w jaki sposób stereotypy i uprzedzenia utrudniają dziś relacje między narodami i państwami.
- wie, w których państwach znajdują się największe skupiska Polonii.

4. Państwo jako forma organizacji społeczeństwa

Treści: **Początki i geneza państwa. Pojęcie i cechy państwa. Państwo a społeczeństwo. Państwo a naród.**

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- zna i rozumie pojęcia: państwo, suwerenność;
- zna koncepcje genezy państwa;
- potrafi wymienić cechy i funkcje państwa;
- umie podać przykłady państw jednolitych narodowo i wielonarodowych.

5. Formy ustrojowe państw we współczesnym świecie.

Treści: **Zróznicowanie państw we współczesnym świecie. Podział państw ze względu na formę rządów. Podział ze względu na urządzenie terytorialny. System rządów. Modele ustrojowe.**

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- umie dokonać klasyfikacji państw według różnych kryteriów;
- zna i rozumie pojęcia: monarchia konstytucyjna, republika, państwo unitarne, złożone, federacja;
- potrafi wymienić przykłady państw- monarchii i państw- republik w Europie;
- potrafi podać przykłady państw unitarnych i federacyjnych.

6. Sytuacja obywatela w państwach o odmiennych ustrojach politycznych.

Treści: **Państwo demokratyczne. Państwo autorytarne. Państwo totalitarne.**

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- zna i rozumie pojęcia: państwo totalitarne, państwo autorytarne, państwo demokratyczne;
- potrafi przedstawić pozycję obywatela w państwach totalitarnych, autorytarnych i demokratycznych;
- potrafi uzasadnić wyższość demokracji nad systemem totalitarnym i autorytarnym.

7. Demokracja

Treści: **Pojęcie i geneza demokracji. Formy demokracji. Zasady współczesnej demokracji. Słabości demokracji. Zagrożenia dla demokracji**

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- zna i rozumie pojęcie demokracja;
- umie przedstawić historię demokracji;
- wymienia podstawowe zasady demokracji;
- odróżnia formy demokracji pośredniej od bezpośredniej;
- zna różnice między demokracją większością a konstytucyjną.

IV. Aktywność obywatelska

1. Udział obywateli w życiu publicznym.

Treści: **Życie publiczne. Aktywność obywateli. Społeczeństwo obywatelskie. Cnoty obywatelskie. Patologie życia publicznego.**

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- umie wymienić podmioty życia publicznego;
- potrafi podać przykłady współdziałania i konkurowania ze sobą w życiu publicznym różnych podmiotów;
- zna i rozumie pojęcia „czynne i bierne prawo wyborcze”;
- zna i rozumie pojęcie: społeczeństwo obywatelskie;
- umie wymienić cechy dobrego obywatela;
- umie wyjaśnić, dlaczego zorganizowani obywatele mogą skuteczniej niż pojedynczy ludzie rozwiązywać niektóre problemy społeczne;
- potrafi uzasadnić potrzebę przestrzegania zasad etycznych w życiu publicznym i podaje przykłady skutków ich łamania.

2. Formy życia publicznego. Organizacje pozarządowe.

Treści: **Organizacja pozarządowe. Stowarzyszenia i fundacje. Organizacja pożytku publicznego. Znane stowarzyszenia i fundacje.**

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- umie wymienić i rozpoznać różne formy uczestnictwa obywatelskiego w życiu publicznym;
- zna i rozumie pojęcia: organizacja pozarządowa, organizacja pożytku publicznego, wolontariat, stowarzyszenie, fundacja;
- wie, co należy zrobić, aby założyć stowarzyszenie;
- potrafi opracować – indywidualnie lub w zespole – projekt uczniowski dotyczący rozwiązania jednego z problemów społeczności szkolnej lub lokalnej i w miarę możliwości go realizuje (np. jako wolontariusz).

3. Partie polityczne.

Treści: Czym są partie polityczne? Ideologie a partie polityczne. Systemy partyjne. Zasady działalności partii politycznych w Polsce.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- zna i rozumie pojęcia: partia polityczna, system partyjny;
- wie, jakie są cechy i funkcje partii politycznych;
- potrafi wymienić największe partie polityczne w Polsce;
- umie wskazać podstawowe różnice programowe między partiami działającymi w Polsce.

4. Czym zajmują się związki zawodowe?

Treści: Czym są związki zawodowe? Związki zawodowe we współczesnej Polsce. Zadania i funkcje związków zawodowych.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- zna i rozumie pojęcia: związek zawodowy, strajk,
- umie określić, jakie są podstawowe zadania i możliwości działania związków zawodowych;
- umie określić, jaki wpływ na warunki pracy może mieć działalność związków zawodowych;
- potrafi ocenić rolę związków zawodowych w państwie demokratycznym.

5. Środki masowego przekazu.

Treści: Czym są media? Rodzaje mediów. Funkcje mediów. Fakty i opinie. Opinia publiczna.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- potrafi scharakteryzować prasę, telewizję, radio, Internet, jako środki masowej komunikacji i omówić wybrany tytuł, stację czy portal ze względu na specyfikę przekazu i odbiorców;
- potrafi wymienić funkcje środków masowego przekazu;
- umie wymienić rolę środków masowego przekazu w życiu obywateli;
- potrafi odróżnić informację/fakt od opinii/komentarza na dany temat;
- umie uzasadnić znaczenie opinii publicznej we współczesnym świecie.

V. Ustrój Rzeczypospolitej Polskiej

1. Rzeczpospolita Polska jako demokracja konstytucyjna.

Treści: Czym jest konstytucja? Budowa i treść Konstytucji RP. Zasady ustrojowe państwa. Stosunki państwo – kościoły w konstytucji.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- zna i rozumie pojęcia: konstytucja, konkordat, obywatelska inicjatywa ustawodawcza;

- zna zasady ustrojowe państwa polskiego;
- potrafi wykazać, że konstytucja jest ustawą zasadniczą, podstawowym aktem prawnym;
- wyjaśnia, jakie instytucje i w jaki sposób realizują w Polsce zasadę trójpodziału władz.

2. Władza ustawodawcza RP, czyli kto tworzy prawo.

Treści: Wybory do sejmu i senatu. Posłowie i senatorowie. Organizacja i działanie sejmu i senatu. Funkcje sejmu. Jak powstaje ustawa?

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- potrafi przedstawić sposób powoływania parlamentu;
- umie przedstawić organizację pracy polskiego parlamentu;
- potrafi wymienić zadania sejmu i senatu;
- wyjaśnia, jak powstają w Polsce ustawy;
- zna i rozumie pojęcia: kadencja, Zgromadzenie Narodowe, mandat poselski, interpelacja poselska, immunitet parlamentarny.

3. Władza wykonawcza, czyli kto rządzi. (2 godz.)

Treści: Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej. Wybór prezydenta. Uprawnienia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej. Czy można odwołać prezydenta? Rada Ministrów. Powoływanie i odwoływanie rządu. Administracja rządowa.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- zna zasady wyboru Prezydenta RP;
- wymienia uprawnienia i zadania prezydenta;
- umie omówić procedurę tworzenia, skład i funkcje rządu RP;
- umie wykazać różnice między uprawnieniami premiera i prezydenta;
- wie, kto sprawuje administrację rządową w terenie
- rozumie pojęcie „służba cywilna” i jej rolę w państwie demokratycznym;
- potrafi wymienić cechy, jakie powinien posiadać urzędnik państwowy.

4. Władza sądownicza. Organy kontroli i ochrony prawa.

Treści: Zasady wymiaru sprawiedliwości. Struktura wymiaru sprawiedliwości. Czym są trybunały? Organy kontroli i ochrony prawa.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- zna strukturę wymiaru sprawiedliwości w Polsce;
- zna zasady wymiaru sprawiedliwości;
- potrafi wyjaśnić, na czym polega zasada niezawisłości sędziowskiej i dwuinstancyjności działania sądów;
- potrafi wyjaśnić, w jaki sposób Trybunał Konstytucyjny kontroluje zgodność prawa z konstytucją;
- zna kompetencje Trybunału Stanu;
- umie wymienić organy stojące na straży prawa w RP i określić ich zadania.

5. Prawa i obowiązki obywatela Rzeczypospolitej Polskiej.

Treści: **Konstytucja o prawach i obowiązkach obywateli. Ochrona praw i wolności obywatelskich. Prawa obywatela Rzeczypospolitej Polskiej. Obowiązki obywateli RP.**

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- umie wymienić podstawowe wolności i prawa obywatela RP;
- umie wymienić obowiązki obywatela RP wobec państwa;
- wie co zrobić, kiedy prawa i wolności są naruszane.

VI. Samorząd terytorialny

1. Samorzady i ich znaczenie.

Treści: **Czym jest samorząd terytorialny? Struktura samorządu terytorialnego w Polsce. Organy samorządu terytorialnego. Struktura samorządu w Polsce. Nadzór nad samorządem**

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- zna pojęcie „samorząd terytorialny” i jego strukturę;
- umie wymienić organy samorządu wojewódzkiego, powiatowego i gminnego;
- potrafi wyjaśnić zasadę pomocniczości;
- zna nazwy i rozmieszczenie na mapie wszystkich województw w Polsce.

2. Wybieramy władze lokalne

Treści: **Kto może wybierać radnych? Wybory i kampania wyborcza. Wybór wójtów, burmistrzów i prezydentów.**

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- zna zasady wyborów do samorządu terytorialnego;
- wie komu przysługuje bierne i czynne prawo wyborcze;
- potrafi omówić zasady wyboru radnego, starosty, wójta (burmistrza, prezydenta);
- zna i rozumie pojęcia: kadencja, obwód wyborczy, komitet wyborczy, kampania wyborcza, mężowie zaufania.

3. Gmina wspólnotą mieszkańców. (2 godz.)

Treści: **Zadania gminy. Funkcjonowanie organów gminy. Mieszkańcy a władze gminy. Co można załatwić w gminie? Mienie i budżet gminy. Działalność gospodarcza w gminie**

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- zna organy i zadania samorządu gminnego;
- zna i rozumie pojęcia: wójt, burmistrz, prezydent, mienie komunalne;
- zna różne sposoby wpływania obywateli na decyzje władz gminy;

- potrafi napisać podanie, krótki list w sprawie publicznej i wypełnić prosty druk urzędowy;
- wie, gdzie znajduje się urząd gminy i jakie sprawy można w nim załatwić;
- wie, jak powstaje i na co jest przeznaczony budżet gminy;
- umie podać przykłady działalności gospodarczej w gminie.

4. Samorząd powiatowy i wojewódzki

Treści: Funkcjonowanie organów powiatu. Zadania powiatu. Co można załatwić w urzędzie powiatowym? Funkcjonowanie organów województwa. Zadania województwa. Co można załatwić w województwie. Urzednicy samorządowi.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- zna zakres spraw, którymi zajmuje się samorząd powiatowy i wojewódzki;
- wie, jakie sprawy można załatwić w urzędach powiatowym i wojewódzkim;
- wie gdzie mieszczą się urzędy powiatu i województwa;
- wie, jakie obowiązki ma urzędnik wobec obywatela.

Podręcznik część 2

I. Świat współczesny

1. Polska we współczesnym świecie

Treści: Cele polityki zagranicznej Polski. USA – strategiczny sojusznik Polski. Stosunki Polski z państwami Unii Europejskiej. Stosunki Polski z sąsiadami. Ambasady i konsulatory.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- wie, jakie są główne cele polskiej polityki zagranicznej,
- rozumie, dlaczego sojusz z USA ma charakter strategiczny,
- umie charakteryzować polską politykę europejską ,
- uzasadnia potrzebę popierania rozwoju demokracji u wschodnich sąsiadów Polski,
- wie, czym zajmują się ambasady i konsulatory,

2. NATO – od zimnej wojny do współlistnienia

Treści: Historia powstania i cele NATO. Organy NATO. NATO po upadku komunizmu. Polityka obronna Polski. Udział w międzynarodowych misjach pokojowych i militarnych.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- wie, dlaczego powstało NATO i jakie ma ono cele,
- rozumie, czym była „zimna wojna”,
- potrafi charakteryzować polską politykę obronną ,
- wie, w jakich misjach pokojowych i operacja militarnych brali lub biorą udział polscy

żołnierze,

3. Integracja europejska

Treści: Przyczyny i przebieg integracji europejskiej. Etapy rozszerzenia Unii Europejskiej. Instytucje Unii Europejskiej. Proces wstępowania Polski do Unii Europejskiej.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- zna historię integracji europejskiej,
- wymienia i wskazuje na mapie „starych” i „nowych” członków Unii Europejskiej,
- wie, czym się zajmują instytucje Unii Europejskiej,
- potrafi wyjaśnić, jak realizowana jest zasada pomocniczości i solidarności,
- wie, jakie uprawnienia daje obywatelstwo unijne,
- zna historię integracji Polski z Unią Europejską,

4. Polska w systemie politycznym i gospodarczym Unii Europejskiej

Treści: Trzy filary Unii Europejskiej. Jednolity Rynek Europejski. Praca w państwach Unii Europejskiej. Finansowe wsparcie dla gospodarki polskiej. Programy edukacyjne Unii Europejskiej.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- wie, jakie są filary funkcjonowania Unii Europejskiej,
- rozumie, jak funkcjonuje jednolity rynek europejski,
- potrafi scharakteryzować korzyści wynikające dla obywateli i gospodarki polskiej z członkostwa w Unii Europejskiej ,
- zna programy UE przeznaczone dla młodzieży,

5. Unia Europejska a nasz region.

Treści: Polityka regionalna Unii Europejskiej. Europejskie pieniądze dla polskich regionów. Euroregiony i ich znaczenie.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- rozumie, dlaczego Unia Europejska przykłada szczególne znaczenie do wyrównywania różnic regionalnych,
- potrafi wyjaśnić, w jaki sposób z pomocy UE korzystają regiony,
- wie, czym są euroregiony i jaką prowadzą działalność,

6. ONZ – zjednoczony świat, zjednoczone narody.

Treści: Co to jest System Narodów Zjednoczonych. Organy Organizacji Narodów Zjednoczonych. Organizacja Narodów Zjednoczonych a Unia Europejska. Wybrane organizacje wyspecjalizowane (afiliowane) ONZ.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- wie, dlaczego utworzono ONZ i jakie ma ona cele,
- zna kompetencje głównych organów ONZ,
- potrafi scharakteryzować działalność organizacji wyspecjalizowanych ONZ,
- rozumie różnice między ONZ a UE,

7. Terroryzm i wojny.

Treści: Przyczyny współczesnych konfliktów międzynarodowych. Ważniejsze współczesne konflikty międzynarodowe. Współczesny terroryzm. Uchodźcy i emigranci.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- wie, jakie są przyczyny współczesnych konfliktów międzynarodowych,
- wymienia i charakteryzuje najważniejsze współczesne konflikty międzynarodowe ,
- rozumie, czym jest terroryzm
- wymienia najważniejsze zagrożenia terrorystyczne w XXI wieku,
- potrafi ocenić sytuację imigrantów i uchodźców we współczesnym świecie,

8. Świat bogaty i biedny.

Treści: Bogata Północ i biedne Południe. Kraje rozwijające się. Przyczyny i skutki biedy w krajach rozwijających się. Pomoc dla państw biednego Południa. Pomoc humanitarna.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- wie, co znaczą określenia: "biedne Południe", „bogata Północ”, „kraje rozwijające się”.
- potrafi scharakteryzować rozmiary biedy w krajach Południa,
- rozumie, jakie są przyczyny i skutki biedy w krajach rozwijających się,
- potrafi uzasadnić potrzebę pomocy humanitarnej dla krajów rozwijających się,

9. Globalizacja.

Treści: Globalna wioska. Pojęcie globalizacji. Zalety i wady globalizacji.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- rozumie, jakie zjawiska określamy pojęciem „globalnej wioski” i „globalizacji”.
- wie, na czym polega globalizacja w sferze gospodarki, polityki i kultury,
- charakteryzuje pozytywne i negatywne skutki globalizacji

10. Ziemia – planeta ludzi.

Treści: Błękitna planeta. Globalne ocieplenie. Zagłada tropikalnych lasów. Dziura ozonowa. Kwaśne deszcze. Niedobory wody.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- wymienia główne zagrożenia ekologiczne dla Ziemi,
- rozumie, na czym polegają i jak wpływają na stan naszej planety następujące zjawiska: efekt cieplarniany, dziura ozonowa, kwaśne deszcze,
- wyjaśnia, dlaczego zagłada lasów tropikalnych i niedobór wody są zagrożeniem dla przyrody całego świata,
- rozumie, że jego zachowania mogą mieć wpływ na życie ludzi na świecie,

II. Funkcjonowanie gospodarki rynkowej

1. Potrzeby człowieka i sposoby ich zaspokajania.

Treści: Rodzaje potrzeb. Rola potrzeb w życiu człowieka – nieograniczoność potrzeb i rzadkość zasobów. Czynniki produkcji.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- wie, czym są i jakie są rodzaje potrzeb ludzkich,
- rozumie rolę, jaką odgrywają potrzeby w życiu człowieka,
- wyjaśnia pojęcie rzadkości dóbr oraz kosztów alternatywnych,
- wie, jakie są czynniki produkcji
- rozumie rolę pracy z procesie zaspokajania potrzeb,
- właściwie definiuje pojęcie ekonomii,

2. Gospodarka rynkowa.

Treści: Pojęcie gospodarki. Sposoby gospodarowania. Rodzaje własności w gospodarce rynkowej.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- wie, jakie są sposoby gospodarowania
- wymienia i charakteryzuje cechy gospodarki rynkowej,
- wie, jakie są rodzaje własności,
- potrafi wytłumaczyć, dlaczego gospodarka wolnorynkowa jest najbardziej efektywna,

3. Funkcjonowanie gospodarstwa domowego

Treści: Gospodarstwo domowe. Planowanie dochodów i wydatków gospodarstwa domowego. Sposoby oszczędzania. Prawa konsumenta. Korzystanie z praw konsumenckich.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- wie, czym jest gospodarstwo domowe,
- wie, co to są podmioty gospodarcze,
- rozumie, czym jest budżet rodzinny,
- zna zasady racjonalnego gospodarowania pieniędzmi,
- zna prawa konsumenta i wie, jak z nich korzystać,

4. Skąd się biorą ceny?

Treści: **Prawo popytu i podaży. Mechanizm rynkowy. Monopole.**

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- wiem, czym jest popyt i podaż,
- rozumie, na czym polega prawo podaży i popytu,
- wie, co to jest cena równowagi,
- rozumie, na czym polega mechanizm rynkowy,
- wyjaśnia, dlaczego istnienie monopolu jest niekorzystne dla konsumentów,

5. Rodzaje i funkcje pieniądza.

Treści: **Barter. Powstanie pieniądza. Przyczyny posługiwania się pieniądzem. Formy pieniądza. Funkcje pieniądza.**

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- wie, czym jest „barter”
- zna historię pieniądza,
- zna i odróżnia podstawowe formy pieniądza,
- rozumie, jakie funkcje pełni pieniądz,

6. Inflacja w gospodarce.

Treści: **Inflacja i hiperinflacja. Inflacja a gospodarka.**

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- wie, czym jest inflacja i hiperinflacja,
- rozumie, na czym polega recesja i deflacja w gospodarce,
- wymienia przyczyny inflacji,
- rozumie, dlaczego inflacja jest niekorzystna dla konsumentów i gospodarki narodowej

7. Rola banków w gospodarce rynkowej.

Treści: **Historia powstania banków. Funkcje banków. System bankowy w Polsce.**

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- wie, czym są banki i jak powstały,
- rozumie, jakie funkcje pełnią banki w gospodarce,
- potrafi scharakteryzować czynności wykonywane przez banki w związku z obiegiem pieniądza,
- rozumie, jaka rolę pełni Narodowy Bank Polski,
- wie, jakie są rodzaje banków,

8. Akcje i obligacje, czyli jak mądrze inwestować.

Treści: Rodzaje papierów wartościowych. Inwestowanie na rynku kapitałowym. Giełda papierów wartościowych.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- wie, czym są akcje i obligacje,
- rozumie, na czym polega inwestowanie na giełdzie papierów wartościowych,
- wie, jaka jest rola giełd w gospodarce rynkowej,
- wyjaśnia, jak działają fundusze inwestycyjne i emerytalne,

9. Gospodarka narodowa.

Treści: Gospodarka narodowa i jej działy. Podstawowe mierniki aktywności gospodarki narodowej (PKB, PNB, dochód narodowy, PKB per capita). Spożycie i akumulacja.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- wie, jakie są działy gospodarki narodowej,
- zna i właściwie definiuje podstawowe mierniki gospodarki narodowej (PKB, PNB, dochód narodowy, PKB per capita),
- rozumie, dlaczego należy przeznaczać część dochodu narodowego na akumulację,

10. Podatki w gospodarce rynkowej.

Treści: Przyczyny istnienia podatków. Rodzaje podatków. Obliczanie podatku dochodowego.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- uzasadnia, dlaczego musimy płacić podatki,
- wie, jakie są podatki pośrednie i bezpośrednie,
- potrafi obliczyć podatek od dochodów osobistych według skali podatkowej,

11. Budżet państwa.

Treści: Budżet państwa. Dochody i wydatki budżetu państwa.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- rozumie, czym jest budżet państwa,
- wie, jakie są dochody, a jakie wydatki budżetu państwa,
- rozumie, dlaczego Polska ma deficyt budżetowy i czym jest dług publiczny,

12. Gospodarka polska po roku 1989.

Treści: **Kryzys gospodarki Polskiej w latach 80. Plan Balcerowicza. Społeczne koszty planu Balcerowicza. Gospodarcze szanse i zagrożenia Polski. Analiza SWOT polskiej gospodarki.**

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- rozumie, dlaczego gospodarka polska wymagała reformy w 1989 r..
- zna założenia planu Balcerowicza i koszty społeczne jego realizacji,
- charakteryzuje obecną sytuację gospodarczą Polski,
- wie, jakie są gospodarcze szanse i zagrożenia dla Polski,

III. Człowiek w gospodarce rynkowej.

1. Praca w życiu człowieka.

Treści: **Homo faber. Praca a potrzeby ekonomiczne człowieka. Wydajność pracy. Rodzaje pracy.**

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- rozumie, że praca jest formą aktywności charakterystycznej dla człowieka.
- wymienia i charakteryzuje funkcje i rodzaje pracy,
- wyjaśnia znaczenie pracy w zaspokajaniu potrzeb ekonomicznych
- definiuje pojęcie „pracoholizmu”,

2. Rynek pracy.

Treści: **Działanie rynku pracy Umiejętności człowieka przedsiębiorczego.**

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- potrafi wyjaśnić, czym jest rynek pracy i jakie ma cechy.
- rozumie, na czym polega nierównowaga na rynku pracy,
- potrafi scharakteryzować pożądane umiejętności człowieka przedsiębiorczego,

3. Dlaczego nie wszyscy mają pracę?

Treści: **Bezrobocie i jego przyczyny. Rodzaje bezrobocia. Bezrobocie w Polsce. Skutki bezrobocia. Przeciwdziałanie bezrobociu.**

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- wie, czym jest bezrobocie i jaki są jego rodzaje.
- rozumie, jak się oblicza stopę bezrobocia,
- wie, co jest przyczyną bezrobocia w Polsce i regionie swojego zamieszkania,
- zna sposoby przeciwdziałaniu bezrobociu,

4. Być przedsiębiorcą.

Treści: Działalność gospodarcza. Cechy dobrego przedsiębiorcy. Rodzaje przedsiębiorstw. Procedury obowiązujące przy zakładaniu firmy. Zasady działania przedsiębiorstwa.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- rozumie, na czym polega działalność gospodarcza,.
- wie, jakie są rodzaje przedsiębiorstw,
- wymienia podstawowe wymogi, które należy spełnić, by założyć przedsiębiorstwo,
- potrafi wymienić cechy dobrego przedsiębiorcy,
- wie, jakie są podstawowe zasady działania przedsiębiorstwa

5. Pracodawca i pracownik – prawa i obowiązki.

Treści: Prawo pracy i kodeks pracy. Umowy o pracę. Rozwiązanie umowy o pracę. Praca młodocianych. Ubezpieczenie społeczne i zdrowotne pracodawców i pracowników.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- wie, co to jest prawo pracy i kodeks pracy,.
- zna rodzaje umów o pracę i sposoby ich rozwiązania,
- wie, jakie prawa i obowiązki mają pracownicy i pracodawcy,
- wyjaśnia, czemu służą ubezpieczenia społeczne i zdrowotne,
- rozumie, na czym polega mobbing,
- zna zasady zatrudniania młodocianych,

6. Reklama i marketing.

Treści: Pojęcie reklamy i perswazji. Reklama – sztuka perswazji. Reklama społeczna. Marketing. Wpływ reklamy i marketingu na gospodarkę.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- wie, czym jest reklama i jakie posiada formy,
- odróżnia reklamę komercyjną od społecznej,
- rozumie, jak reklamy i marketing wpływają na postępowanie konsumenta na rynku,
- wie, na czym polegają działania marketingowe,
- rozumie, jakie znaczenie ma reklama i marketing dla funkcjonowania gospodarki rynkowej,

7. Jaka szkoła, jaki zawód?

Treści: Sposoby wyboru szkoły. Zawód a kwalifikacje. Wybór zawodu. Błędy popełniane przy wyborze szkoły i zawodu.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- wie, czym kierować się przy wyborze szkoły i zawodu,
- zna rodzaje szkół, które może wybrać po ukończeniu gimnazjum,
- rozumie, czym różni się zawód od kwalifikacji,

8. Przed pierwszą rozmową o pracę.

Treści: Gdzie szukać ofert pracy. Prezentacja swoich kwalifikacji. Życiorys (cv) i list motywacyjny. Rozmowa kwalifikacyjna.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- wie, jak skutecznie szukać pracy,
- potrafi napisać poprawnie życiorys i list motywacyjny,
- wie, jak zachować się w czasie rozmowy kwalifikacyjnej,

9. Korupcja i „szara strefa” w gospodarce.

Treści: Korupcja w gospodarce i jej rodzaje. Przyczyny korupcji. Gospodarcze i społeczne konsekwencje korupcji. Sposoby przeciwdziałania korupcji. „Szara strefa” i jej skutki dla gospodarki. Zasady etyczne w biznesie.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia:

Uczeń:

- rozumie, na czym polega korupcja w gospodarce oraz jakie są jej przyczyny i skutki,
- wie, jak można zapobiegać korupcji,
- potrafi wyjaśnić, czym jest „szara strefa” w gospodarce
- charakteryzuje zasady etyczne, którymi powinni się kierować pracodawcy i pracownicy,
- rozumie, na czym polega społeczna odpowiedzialność biznesu,

V. Procedury osiągania celów

Do realizacji określonych celów nauczania służą nam metody nauczania. Zgodnie z maksymą Konfucjusza: „*Słyszałem i zapomniałem, widziałem i zapamiętałem, zrobiłem i zrozumiałem*”, warto na lekcjach wiedzy o społeczeństwie, jak najczęściej korzystać z bogatego zestawu aktywizujących metod nauczania. Każda metoda może być realizowana jako aktywizująca, bądź nie. Wszystko zależy od zachowania nauczyciela, który może określone reakcje ucznia wyzwolić lub zablokować. Zanim użyjemy odpowiedniej metody powinniśmy mieć jasny obraz tego, jakie cele chcemy zrealizować. Jednym z wielu czynników powodujących konieczność różnicowania oddziaływań edukacyjnych są także preferencje związane z uczeniem się; ludzie dzielą się bowiem na „wzrokowców”, „słuchowców” i „uczuciowców”. Wybór konkretnej metody, a także sposób jej realizacji

zależy także od tego, z jaką grupą uczniów pracujemy. Każda grupa jest przecież inna pod względem zainteresowań, potrzeb, możliwości. Powinniśmy zatem poznawać uczniów, między innymi poprzez bezpośrednie rozmowy z nimi, obserwację i wymianę opinii z innymi nauczycielami. Ponadto na wybór metody mają wpływ takie czynniki, jak liczebność klasy, wcześniejsze doświadczenia uczniów, otoczenie fizyczne (np. układ mebli w sali). W przypadku lekcji wiedzy o społeczeństwie do najefektywniejszych metod zaliczamy: metody koncentrujące się na rozwijaniu wyobraźni, oddziałujące na emocje, stwarzające okazję do działania (drama, symulacja i w znacznej części projekt, a także praca w grupach, wycieczki przedmiotowe, spotkania z ciekawymi ludźmi); metody koncentrujące się na rozwijaniu umiejętności krytycznego myślenia, analizowania, wartościowania i uogólniania faktów, zjawisk, procesów (dyskusja, "burza mózgów", studium przypadku i wykład).

O preferowanych metodach nauczania czytamy także w Podstawie Programowej Kształcenia Ogólnego. Aby umożliwić realizację określonych celów „...szkoła powinna zapewnić takie warunki, by uczniowie:

- 1) mieli dostęp do różnych źródeł informacji i różnych punktów widzenia;
- 2) wykorzystywali zdobywane wiadomości i umiejętności obywatelskie w życiu codziennym;
- 3) uczyli się planować i realizować uczniowskie projekty edukacyjne;
- 4) brali udział w dyskusjach i debatach na forum klasy, szkoły i w innych sytuacjach społecznych;
- 5) pracowali nad rozwiązywaniem wybranych problemów swego otoczenia i szerszych społeczności;
- 6) mieli realny wpływ na wybrane obszary życia szkoły, m.in. w ramach samorządu uczniowskiego;
- 7) brali udział w życiu społeczności lokalnej;
- 8) nawiązywali kontakty i współpracowali z organizacjami społecznymi i instytucjami publicznymi;
- 9) uczestniczyli w obywatelskich kampaniach i działaniach oraz korzystali z różnych form komunikowania się w sprawach publicznych;
- 10) budowali swoje poczucie wartości i sprawstwa w życiu społecznym oraz zaufania do innych.”

Zanim zaprezentujemy kilka wybranych metod nauczania warto pamiętać o zasadzie, która winna zawsze towarzyszyć nam podczas wprowadzania określonego materiału przy zastosowaniu odpowiedniej metody. Pamiętajmy, aby zawsze, w przypadku, kiedy nasi uczniowie spotykają się z daną metodą po raz pierwszy, zapoznać ich z jej zasadami, jasno określić, na przykład kryteria prezentacji, oceny, itp. Warto sięgnąć w tym zakresie do bogatej literatury dotyczącej metod nauczania.

Poniżej zostały zaprezentowane wybrane metody nauczania.

METODA PROJEKTU

Zgodnie z Podstawą Programową Kształcenia Ogólnego projekt edukacyjny to jedna z najważniejszych form pracy z uczniem. Czytamy w Podstawie Programowej: „Ze względu na cele przedmiotu wiedza o społeczeństwie około 20% treści nauczania określonych w podstawie programowej tego przedmiotu powinno być realizowanych w formie uczniowskiego projektu edukacyjnego. Uczniowski projekt edukacyjny powinien mieć charakter zespołowy; poszczególne zadania mogą być wykonywane indywidualnie. Wskazane jest, by każdy uczeń uczestniczył w co najmniej jednym projekcie w każdym roku nauczania przedmiotu.

Realizując projekt, uczeń:

- 1) *zdobywa wiedzę i umiejętności związane z przedmiotem projektu;*
- 2) *wybiera zagadnienie: problem lub działanie, zgodnie ze swoimi zainteresowaniami i założonymi celami projektu;*
- 3) *poszukuje sposobów zbadania i rozwiązania problemu oraz skutecznego przeprowadzenia założonego w projekcie działania;*
- 4) *organizuje własną pracę i współpracuje z innymi realizatorami projektu;*
- 5) *wytrwale i w przemyślany sposób dąży do realizacji zamierzonego celu;*
- 6) *przygotowuje i przeprowadza publiczną prezentację efektów projektu (np. na forum klasy, szkoły, gminy).*

Etapy realizacji uczniowskiego projektu edukacyjnego oraz zadania nauczyciela:

- 1) *wprowadzenie: nauczyciel przekazuje podstawy wiedzy na temat wybranego zagadnienia i pomaga uczniom zdobyć umiejętności umożliwiające przeprowadzenie projektu;*
- 2) *wybór problemu i formy działania: nauczyciel przedstawia możliwe tematy projektów lub pomaga uczniom w zaproponowaniu własnego tematu;*
- 3) *zaplanowanie pracy nad projektem i prezentacji końcowej: nauczyciel pomaga w stworzeniu planu działań i podziału zadań, w wyborze formy prezentacji końcowej, podaje kryteria oceniania;*
- 4) *realizacja zaplanowanych działań: nauczyciel konsultuje i akceptuje realizację kolejnych etapów zadania;*
- 5) *publiczna prezentacja efektów: nauczyciel stwarza możliwość publicznej prezentacji efektów projektu oraz go ocenia.”*

Istota tej metody nauczania polega na tym, iż uczniowie realizują określone przedsięwzięcie (znacznie obszerniejsze niż zadanie domowe) na podstawie przyjętych wcześniej założeń. Zadanie takie charakteryzuje się określonymi celami i metodami pracy, ma terminy realizacji poszczególnych etapów i całości, wyznaczone są osoby odpowiedzialne za jego realizację, oraz znane kryteria oceny. Uczniowie mogą pracować indywidualnie, choć znacznie częściej zadania realizowane są w grupach, jego wykonawcy, czyli uczniowie, pracują w znacznym stopniu samodzielnie (tzn. niezależnie od nauczyciela) i na własną odpowiedzialność. Rezultaty pracy są prezentowane publicznie.

Założenia zawierające zwykle temat (albo obszar zagadnień, w obrębie którego szczegółowa decyzja należy do uczniów), cele, metody pracy, terminy i kryteria oceny są przygotowywane przez nauczyciela w formie tzw. instrukcji. W trakcie pracy uczniowie mają możliwość praktykowania całego szeregu umiejętności podstawowych dla edukacji obywatelskiej. Jeśli jest to realizowany w grupie projekt działania lokalnego, to uczniowie mają okazję rozwinąć także dodatkowe umiejętności: układania harmonogramów działań, planowania i rozliczania budżetu, (jeśli projekt zakłada np. zdobycie pieniędzy na jakiś cel), poszukiwania sojuszników, którzy wsparliby realizację planowanych działań, przewidywania trudności w realizacji projektu i radzenia sobie z nimi. Istotną cechą projektu jest duża samodzielność uczniów, zarówno na etapie planowania, jak i realizacji i prezentacji efektów. Prezentacja może przyjąć formę: wystawy prac wykonanych przez uczniów (albumów, plakatów, rysunków, schematów itp.) z ich komentarzem, inscenizacji, wykładu, odczytania pracy pisemnej, pokazu filmu wideo, prezentacji muzyki lub innych nagrań (wywiadów) z taśmy magnetofonowej, prezentacja modelu lub planu (np. sąsiedztwa, gminy), różnego rodzaju gier i zabaw angażujących innych uczniów, książeczki, broszury itp. (na przykład w znakomity sposób można wykorzystać uczniowski projekt edukacyjny przy realizacji tematu „Ziemia-planeta ludzi”. Projekt może dotyczyć globalnego ocieplenia, niedoborów wody, itp.,

w efektywny sposób może być prezentowany publicznie oraz jest on skorelowany z innymi przedmiotami).

ANALIZA SWOT

Zadaniem podstawowym tej metody jest ukształtowanie umiejętności podejmowania decyzji poprzez analizę i ocenę konkretnego wydarzenia lub problemu. Na odpowiednio przygotowanym arkuszu uczniowie określają mocne strony określonego zagadnienia, i wynikające z nich szanse oraz słabe strony tego problemu i związane z nimi zagrożenia. Stąd też pochodzi nazwa tej metody; od angielskich wyrazów: *strenghts* – mocne strony, *weaknesses* – słabe strony, *opportunities* – szanse oraz *threats* – zagrożenia.

BURZA MÓZGÓW

Burza mózgów jest metodą pozwalającą na otrzymanie w krótkim czasie dużej liczby zróżnicowanych rozwiązań jakiegoś problemu. Można ją zastosować zarówno wtedy, gdy zależy nam na znalezieniu praktycznego rozwiązania danej kwestii i wprowadzeniu go w życie, jak i wtedy (co podczas lekcji zdarza się częściej), gdy chcemy pobudzić grupę do twórczego myślenia, ukazując, jak wiele jest rozmaitych rozwiązań postawionego problemu. Nie komentujemy i nie krytykujemy zgłaszanych pomysłów. Ważna jest liczba, a nie jakość pomysłów. Metoda ta wzmacnia kreatywność grupy, jednocześnie ucząc słuchania się nawzajem i powstrzymywania od krytyki cudzych wypowiedzi. Jest łatwa w zastosowaniu, nie wymaga wyposażenia technicznego ani specjalnego przygotowania.

DYSKUSJA

Dyskusja to sztuka wyrażania swojego zdania, argumentacji i trening szacunku dla przekonania innych. Temat dyskusji musi być dobrze sformułowany, w sposób wywołujący zaangażowanie emocjonalne. W dyskusji ważne jest, aby zwrócić uwagę na sprawiedliwą reglamentację szans zabrania głosu, nie monopolizowanie dyskusji przez jedną lub kilka osób, nie przerywanie wypowiedzi innym! Przy tej okazji warto też zwrócić uwagę i trenować komunikację z wykorzystaniem mowy ciała. Nawet dobry argument „przypadnie”, jeżeli zostanie wypowiedziany zbyt cicho, łamiącym się głosem, z mimiką wyrażającą niepewność lub nadmierną złość i agresję. Nauczyciel sam lub wspólnie z uczniami może opracować listę sytuacji ułatwiających lub utrudniających przebieg dyskusji, można opracować punktację i poddać się wzajemnej ocenie. Takie warunki spełnia tzw. dyskusja punktowana.

Tematy mogą być losowane, mogą odzwierciedlać faktyczne poglądy mówcy lub też nie. Zwłaszcza to ostatnie ćwiczenie jest bardzo pouczające. Czas przemówienia określamy na kilka minut. W ten sposób uczymy uczniów także dyscypliny wypowiedzi oraz ćwiczona jest umiejętność publicznego występowania!

DYSKUSJA PUNKTOWANA

Metoda ta polega na skonstruowaniu lekcji powtórzeniowej, podsumowującej szerszą partię materiału nauczania. Nauczyciel podaje klasie temat, wokół którego będzie się toczyć dyskusja i przedstawia jej główny plan. Uczestnikami dyskusji jest z reguły 4-6 uczniów, wybranych przez nauczyciela (mogą to być samodzielnie zgłaszający się uczniowie, uprzednio do dyskusji przygotowani), którzy w określonym przez nauczyciela czasie, najczęściej 8-20 minut, dyskutują na dany temat według ustalonego planu.

Za udział w dyskusji uczniowie otrzymują punkty. Otrzymać można punkty dodatnie i ujemne. Dodatnie punkty uczniowie dostają za prezentację wiedzy merytorycznej, ujemne za sposób i kulturę dyskusji. Za pomocą punktów ujemnych nauczyciel może utrzymać dyscyplinę na lekcji zarówno wśród dyskutujących, jak i obserwujących dyskusję. Bardzo ważny jest plan dyskusji, który porządkuje omawianie tematu, gdyż każdy z punktów musi

zostać szczegółowo zanalizowany, w przeciwnym wypadku nie wolno przejść do punktu następnego. Nauczyciel nie powinien ingerować w toku dyskusji, jego zadanie sprowadza się do punktowania każdego z uczestników rozmowy, może w tym korzystać z pomocy innych uczniów, jednak ostateczna decyzja należy do niego. Po zakończeniu nauczyciel powinien podsumować przebieg dyskusji, zarówno pod względem jej przebiegu jak i pod względem merytorycznym, i ogłosić jednocześnie ilość przyznanych punktów. Liczba punktów odpowiada konkretnym ocenom.

DEBATA

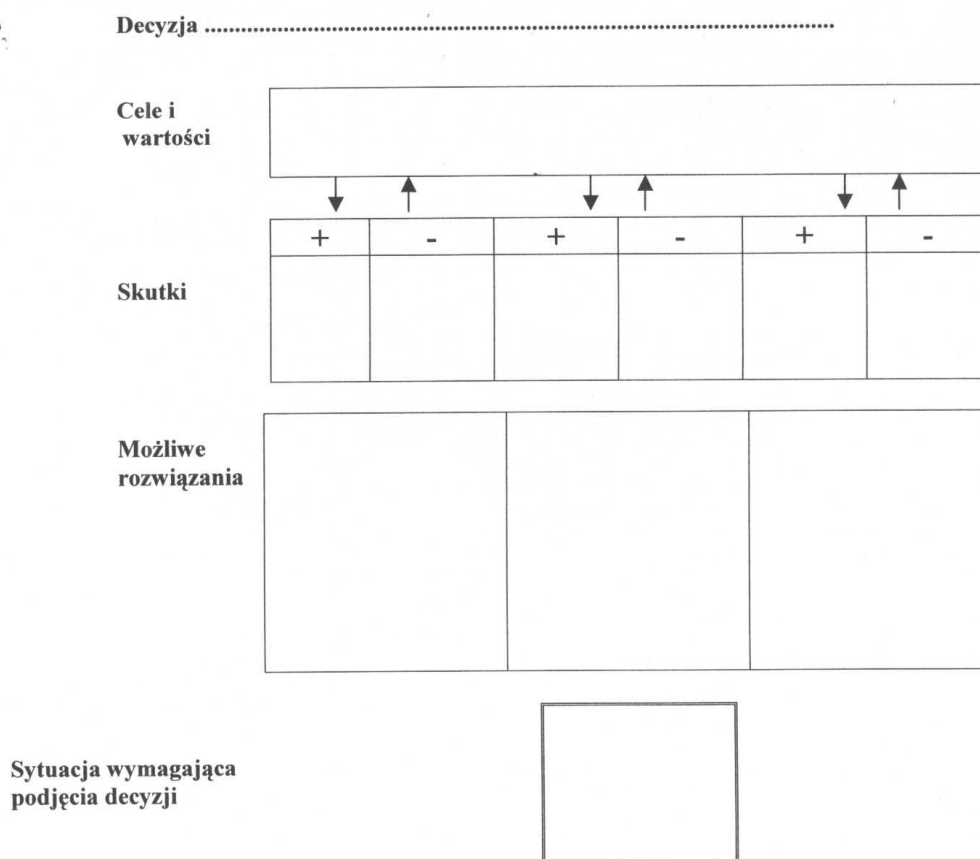
Specyficzną formą dyskusji jest debata. Jest to technika formułowania argumentów „za i przeciw”. Jej celem jest zaprezentowanie różnych punktów widzenia na ten sam problem. Efektem stosowania debaty jest ułatwienie podejmowania decyzji poprzez spojrzenie na ten sam problem z dwóch różnych punktów widzenia. Tematem debaty mogą być problemy (wydarzenia, postacie) budzące kontrowersje. Przed rozpoczęciem debaty nauczyciel nie powinien prezentować uczniom swojej opinii na temat, który jest przedmiotem debaty. Zasady organizacji debaty: określenie tematu, podział klasy na dwie grupy – „zwolenników” i „przeciwników”, przygotowanie przez grupy argumentów, podsumowanie debaty.

DRAMA

Funkcją dramy jest dostarczenie uczniowi bezpośredniego doświadczenia przekraczającego zakres zwykłej informacji, wzbogacającego wyobraźnię i poruszającego serce i duszę, tak samo, jak umysł. Drama polega na improwizacji angażującej ruch i gest, mowę, myśli i emocje. Rola pedagoga ogranicza się do inspirowania treści improwizacji oraz dyskretnej i życzliwej pomocy w budowaniu przez uczniów poczucia własnej odrębności, wiary w siebie i harmonii współistnienia z otoczeniem. Drama umożliwia przeżycie określonych problemów, poszukiwanie własnych rozwiązań i dokonywanie wyborów. W wyniku działań dramowych obserwuje się znaczne przyspieszenie dojrzewania dzieci – w aspekcie emocjonalnym, intelektualnym i społecznym. W dramie nie wykorzystuje się scenariuszy charakterystycznych dla teatru czy symulacji.

DRZEWKO DECYZYJNE

Narzędzie to „uczy” widzieć konsekwencje określonych wyborów, do kilku kroków dalej i ewentualnie z różnych perspektyw. W "pień" drzewka wpisujemy sytuację wymagającą podjęcia decyzji. W miejscu "cele i wartości" wpisujemy pożądane skutki naszej decyzji. Każda sytuacja wymagająca podjęcia decyzji może mieć kilka rozwiązań- wpisujemy je we właściwe miejsce. Każde rozwiązanie niesie za sobą skutki negatywne i pozytywne, które należy zapisać w drzewku.

MAPY MENTALNE

Jest to metoda wizualnego opracowywania problemów – z wykorzystaniem rysunków, obrazków, zdjęć, wycinków, symboli, krótkich dynamicznych zwrotów, haseł. Punktem startowym jest dowolny, złożony problem.

METAPLAN

Formą dyskusji na określony temat, połączoną z tworzeniem plakatu stanowiącego graficzny, skrócony jej zapis, jest tzw. metaplan. Nauczyciel przedstawia uczniom problem (zagadnienie), mający być przedmiotem dyskusji, ustala limit czasu na wykonanie zadania oraz omawia sposób jego wykonania. Uczniowie umieszczają na plakacie temat oraz starają się odpowiedzieć na pytania: „jak jest?” (opis stanu wyjściowego), „jak powinno być?” (stan, jaki chcieliby osiągnąć), „dlaczego nie jest tak, jak powinno być?”. Odpowiedzi powinny być akceptowane przez grupę i zapisane. Po ukończonej pracy przedstawiciel każdej z grup, wybrany przez uczniów, odpowiada na ewentualne pytania, a nawet pod wpływem dyskusji może nanieść zmiany na plakacie. Pracę kończy zebranie wniosków i podsumowanie wyników pracy.

METODA PORTFOLIO

Z wł. *Portafoglio* – teczka z dokumentami. Metoda ta polega na tworzeniu przez uczniów teczek dokumentujących ich pracę na wybrany temat. Zgromadzone w specjalnie do tego celu przeznaczonych teczkach materiały są zbiorem różnych źródeł informacji, do których uczniowie dotarli w czasie realizacji zadania. Samodzielnie poszukując wiadomości na

powierzony temat, wyrabiają w sobie umiejętność indywidualnej pracy, aktywizują się, a także uczą krytycznego stosunku do źródeł informacji i formułowania własnych poglądów na dany temat. Z uwagi na dłuższy czas realizacji tej metody (przynajmniej kilka tygodni) uczniowie zobowiązani są też do systematycznej pracy.

PRACA W GRUPACH

Praca w grupach jest metodą bardzo cenną: uczy kooperacji, respektowania przyjętych zasad i dyscypliny, umożliwia doświadczenie współzależności i współodpowiedzialności, pozwala na doskonalenie kompetencji komunikacyjnych (zabierania głosu, wypowiedzania swoich myśli, respektu dla zdania innych, rozwiązywania problemów, słuchania innych), ułatwia aktywizację wszystkich uczniów (co jest szczególnie ważne dla dzieci nieśmiałych lub pracujących wolniej), działa wzajemnie inspirująco (co ma miejsce podczas dzielenia się swoimi pomysłami, doświadczeniami). Najlepiej pracują grupy kilkusobowe (4, 5- osobowe. Grupy powinny być dobierane według zasady zmienności. W ramach grupy uczniowie mogą mieć do wykonania: takie same zadania dla wszystkich grup, zadania odmienne lub zadania względem siebie etapowe. Pracy w grupach dotyczy także technika tzw. „kuli śnieżnej”, która polega na przechodzeniu od pracy indywidualnej do pracy w całej grupie – umożliwia nabywanie doświadczeń poszukiwania wspólnych znaczeń i uzgadniania wspólnego stanowiska. Uczeń indywidualnie opracowuje listę odpowiedzi na zadany temat, następnie rozwiązania porównywane są w parach, wybierane są elementy wspólne, podobnie potem przebiega praca w grupach czteroosobowych, szesnasto- i na forum całej klasy. Jest to ćwiczenie, które obrazuje korzyści wynikające ze współdziałania w grupie.

W przypadku pracy w grupach wskazane jest, aby nauczyciel opracował kryteria oceny takiej pracy i zapoznał z nimi wszystkich uczniów.

PRACA Z TEKSTEM

Praca z tekstem jest tradycyjną metodą uczenia się. Uczniowie czytają rozdziały z podręczników, materiały dodatkowe, dokumenty, akty prawne, prasę, itp. Aktywna praca z tekstem polega na przejściu przez kilka etapów. Etap pierwszy polega na uświadomieniu sobie sensu czytania określonego tekstu. Innymi słowy określenia, jaka jest „misja czytania” (przyjemność, znalezienie określonych informacji – jakich?). Misja formułowana jest poprzez pytania stawiane sobie samemu lub przez nauczyciela. Etap drugi polega na przeszukiwaniu tekstu pod kątem niezrozumiałych wyrazów czy wyrażen. Ten etap pracy może być wykorzystany jako niezwykle ważne działanie samo w sobie. Etap trzeci polega na czytaniu właściwym, czyli poszukiwaniu w tekście odpowiednich informacji, opracowywaniu słów kluczowych i notatek.

PYTANIA I ODPOWIEDZI

Pytania to niezwykle ważne narzędzie pracy nauczyciela i ucznia. Pytania są odpowiednie dla fazy początkowej lekcji – wtedy koncentrują uwagę, weryfikują posiadany zasób wiedzy i umiejętności w punkcie startowym. Pytania są także właściwe dla etapowej diagnozy „przyrostu” wiedzy, ewentualnie ponownie koncentrujące uwagę (na wybranym aspekcie rzeczy). W tej fazie warto stosować pytania prowokacyjne – sprawdzające stopień pewności i przyswojenia materiału (A co by było, gdyby ...?). Pytania odgrywają też wielką rolę w fazie podsumowującej i ewaluacji lekcji lub kilku – zamykających pewną całość tematyczną. Uczniowie mogą sami opracowywać listy pytań do określonej, „przerabianej” partii materiału, które następnie nauczyciel wykorzystuje do prac sprawdzających, konkursów czy quizów. Stawianie pytań jest umiejętnością i jak wszystkie inne umiejętności poddaje się uczeniu i doskonaleniu.

STUDIUM PRZYPADKU

Metoda interpretacji określonych zdarzeń, rzeczywistych bądź opracowanych na użytek określonego problemu. Typowe studium przypadku przebiega w następujących etapach: **Diagnoza.** Uczniowie otrzymują opis zdarzenia i zapoznają się z nim. Następnie starają się odpowiedzieć na pytania: Co się zdarzyło? Jakie były przyczyny tego zdarzenia? Jakiego problemu dotyczy to zdarzenie? **Poszukiwanie rozwiązań.** W trakcie dalszej analizy uczniowie poszukują możliwych rozwiązań problemu, który sformułowali, tzn. odpowiadają na pytanie: Jak rozwiązać ten problem? **Prognozowanie następstw.** Uczniowie starają się przewidzieć następstwa proponowanych rozwiązań. Starają się też dokonać ich oceny według przyjętych kryteriów. Poszukują zatem odpowiedzi na pytania: jakie mogą być następstwa poszczególnych rozwiązań? Które z nich są pozytywne, a które negatywne? **Dyskusja nad przyjętymi rozwiązaniami.** Uczniowie prezentują innym rezultaty przeprowadzonej przez siebie analizy, podają uzasadnienia dokonanych wyborów i wymieniają opinie na ten temat. **Adaptacja do rzeczywistych warunków działania.** Uczniowie poddają refleksji wnioski wynikające z analizy, zastanawiając się, na ile są one użyteczne w rozwiązywaniu ich realnych problemów.

Studium przypadku należy do metod rozwijających przede wszystkim umiejętność krytycznej analizy informacji oraz podejmowania na tej podstawie racjonalnych, dających się uzasadnić decyzji. Studium przypadku może też zachęcić uczniów do studiowania jakiegoś problemu dzięki temu, że pozwala spojrzeć na pewne ogólne zjawiska (procesy) przez pryzmat indywidualnych przeżyć i doświadczeń. Oto niektóre źródła, które możemy wykorzystać, przygotowując opis przypadku: akty prawne, w tym: konstytucje, ustawy, zarządzenia i rozporządzenia, kodeksy prawne, regulaminy itp.; artykuły prasowe, zarówno z gazet lokalnych, jak i ogólnopolskich; wywiady z politykami itp. (z prasy, radia, telewizji); nagrane na wideo filmy, w tym dokumentalne, audycje informacyjne itp.; audycje radiowe; pamiętniki; dzieła klasyków myśli politycznej; literatura naukowa, publicystyka; stenogramy, np. z posiedzeń parlamentu; publikacje partii politycznych, w tym programy, odezwy, plakaty wyborcze; dane statystyczne, w tym wyniki badań opinii publicznej, dane gospodarcze itp.; mapy pokazujące np. konflikty międzynarodowe, obszary zanieczyszczeń środowiska itp.

SYMULACJE

Symulacja to inaczej naśladowanie rzeczywistości; odegranie zestawu ról, zgodnie z ich realizacją w prawdziwym świecie. Jest to duża zabawa „na niby” służąca do ćwiczenia reakcji (na ogół najbardziej efektywnych). Symulacje – te najbardziej znane, wykorzystywane są dla ćwiczenia, np: przedstawicieli biznesu (ćwiczone są rozmowy z klientami, techniki sprzedaży), itd. Wstępem do symulacji jest przygotowanie uczniów do poczucia klimatu danej sytuacji w rzeczywistości; poznanie relacji i zasad określających tę sytuację; typowych zachowań ludzi, klientów. Sytuacje powinny być wybierane odpowiednio do doświadczenia życiowego uczniów i mieć wymiar praktyczny. Specyficzny rodzaj symulacji tworzą gry symulacyjne. Są one modelem tych procesów społecznych, których istotną cechą jest rywalizacja. Przykłady: grupa kandydatów rywalizuje o jedno miejsce pracy. Przedmiotem symulacji może być wówczas autoprezentacja przed przyszłym pracodawcą; kupujący i sprzedający rywalizują pomiędzy sobą o uzyskanie lepszych wyników finansowych na rynku (giełdzie); kandydaci na parlamentarzystów rywalizują pomiędzy sobą o głosy wyborców; kandydaci np. na urząd prezydenta odbywają debatę telewizyjną, punktowaną przez widzów. Punktacja ta pełni rolę badań opinii publicznej.

WYKŁAD

Z punktu widzenia czynności nauczyciela wykład jest metodą szczególnie trudną. Wymaga nie tylko solidnego przygotowania treści oraz nadania jej atrakcyjnej formy, ale także wzięcia na siebie niemal całej odpowiedzialności za efekty. Jeśli wykład nie spełni swojego zadania, to znaczy, że popełniony został błąd w przygotowaniach, realizacji lub w ogóle w doborze metody. Podstawowa korzyść wynikająca ze stosowania wykładu polega na tym, że w krótkim czasie możemy przekazać uczniom relatywnie dużo informacji na jakiś temat. Wykład może okazać się szczególnie użyteczny wówczas, gdy: chodzi o przekazanie uczniom wstępnych informacji ułatwiających zrozumienie jakichś nowych zagadnień, chodzi o podsumowanie jakichś zagadnień, wskazanie na związki pomiędzy poszczególnymi elementami, na to, co jest ważne, co warto zapamiętać, a co można sobie darować. Będzie to zatem wykład proponujący uczniom pewną strukturę, w której mogą umieścić znane im już informacje. Celem jest przekazanie uczniom w krótkim czasie informacji umożliwiających im uczestnictwo w zajęciach prowadzonych innymi metodami. Kluczem dla powodzenia wykładu jest skupienie uwagi uczniów. Nie możemy oczekiwać, iż uczniowie zapamiętają wszystkie informacje, które im przekazaliśmy. Możemy jednak wspomóc proces uczenia się poprzez aktywności, w trakcie których wykorzystać trzeba będzie wiedzę z wykładu. Dzięki temu zostanie ona utrwalona oraz zyska bardziej praktyczny wymiar (łatwiej uczy się tego, o czym sądzimy, iż przyda nam się w praktyce). Treść wykładu powinna odpowiadać pewnym regułom kompozycyjnym, zgodnie z którymi, powinno pojawić się wprowadzenie (wstęp), rozwinięcie i zakończenie. Czas wykładu to maksymalnie 15-20 minut. Wypowiedzi dłuższe wymagają większej koncentracji i motywacji do słuchania. Dzieci w zasadzie lubią słuchać ciekawych rzeczy, ale wymaga to spełnienia pewnych warunków: atrakcyjnego mówcy, atrakcyjnego tematu, atrakcyjnego sposobu mówienia. Wykład jest niezbędny przy przekazywaniu wiedzy, oczywiście warto podeprzeć słowa materiałem prezentacyjnym (wykresami, planszami itp.) i wzbogacić pokazami, demonstracjami. Wreszcie – utrwalić przekazywane treści przy pomocy kreatywnych technik, jak działania czy prace ustne i pisemne wykorzystujące różne konwencje formalne (drama, projekt, opracowanie instrukcji, redefiniowanie własnymi słowami, napisanie eseju na prowokacyjnie sformułowany temat i tak dalej).

POMOCE WIZUALNE

Składają się na nie filmy, foliogramy, grafika komputerowa, modele, obrazy, plakaty, mapy, tablice, plansze, schematy, ilustracje, itp. Obraz jest trzykrotnie bardziej skuteczny niż samo słowo, a słowo w połączeniu z obrazem oddziałuje sześciokrotnie silniej niż samo słowo. Tam, gdzie to jest możliwe starajmy się wykorzystywać tego typu pomoce do pracy z uczniami, tym bardziej, że na rynku ukazuje się coraz więcej materiałów pomocniczych do lekcji wiedzy o społeczeństwie.

WYKORZYSTANIE KOMPUTERA W PROCESIE DYDAKTYCZNYM

Nie ulega wątpliwości, że rozwijająca się technologia informacyjna, szeroki dostęp do komputerów, stwarza dodatkowe, niepowtarzalne możliwości wzbogacenia treści kształcenia o nową, atrakcyjną metodę nauczania.

Większość szkół wyposażona jest już w pracownie komputerowe, które powinny służyć nie tylko nauczycielom informatyki. Za przyczyną szerokiej oferty pomocy multimedialnych dziś już na wszystkich przedmiotach możemy stosować pracę z komputerem.

Zdajemy sobie sprawę z faktu, że nie jest to może łatwe i wymaga spełnienia wielu warunków. Przede wszystkim nauczyciel powinien być odpowiednio przygotowany do pracy z komputerem na lekcji. Trudności sprawiać może dostosowanie planu lekcji w taki sposób, aby mógł z pracowni komputerowej korzystać każdy nauczyciel w zależności od potrzeb. Pracownie są ponadto przygotowane na grupy 10-15 osobowe, a więc trudno tam

przeprowadzić zajęcia z grupą ok. 30 uczniów. Mamy jednak nadzieję, że nauczyciel twórczy, aktywny, potrafi te trudności przezwyciężyć.

Możliwości wykorzystania komputera w procesie dydaktycznym są ogromne. Z jednej strony możemy skorzystać z dostępnych w szkołach i na rynku wydawniczym programów multimedialnych, które urozmaicą nasze lekcje, wzbudzą u uczniów ciekawość, zainteresują tematem, z drugiej strony możemy i powinniśmy korzystać z Internetu.

To oczywiście niepełna lista wszystkich możliwych do wykorzystania przez nauczyciela wiedzy o społeczeństwie metod. Z zaproponowanych w programie korzystamy najczęściej, jednak nie należy zapominać o takich formach pracy z uczniem, jak: wycieczka przedmiotowa (np. do siedziby samorządu terytorialnego, urzędu pracy, banku, gmachu Sejmu RP czy do Pałacu Namiestnikowskiego), spotkanie z ciekawymi ludźmi, wywiady z radnymi, wójtami, itp. Treści przedmiotowe możemy realizować także poprzez udział młodzieży, pod kierunkiem nauczyciela, w dużych ogólnopolskich przedsięwzięciach, takich jak na przykład program Moja szkoła w Unii Europejskiej.

VI. Przewidywane osiągnięcia uczniów w zakresie wiedzy i realizacji założonych celów

Propozycja szczegółowych osiągnięć ucznia z podziałem na poziomy wymagań, które odpowiadają ocenom szkolnym w skali przewidzianej rozporządzeniem MEN.

Ocena niedostateczna

Uczeń:

- pomimo pomocy nauczyciela nie potrafi się wypowiedzieć
- nie opanował wiedzy i umiejętności w zakresie wymagań koniecznych niezbędnych do dalszego kształcenia
- nie potrafi wykonać prostego polecenia
- wykazuje się brakiem systematyczności i chęci do nauki
- nie interesuje się przedmiotem

Ocena dopuszczająca (poziom wymagań koniecznych)

Uczeń:

- przy pomocy nauczyciela jest w stanie wykonać proste polecenia
- ma braki w opanowaniu wiedzy i umiejętności, które są konieczne do dalszego kształcenia; posiada minimum wiedzy
- nie potrafi sformułować jasnej wypowiedzi na tematy poruszane na lekcjach
- jego postawa na lekcjach jest bierna, ale wykazuje chęć do współpracy
- wymienia rodzaje grup społecznych, cechy państwa, podstawowe zasady państwa demokratycznego, podstawowe zasady ustroju RP,
- charakteryzuje pracę organów szkoły
- lokalizuje siedzibę władz miejskich
- wyjaśnia pojęcia: grupa społeczna, gmina, powiat, województwo, państwo, obywatelstwo, monarchia, republika, opozycja, ustawa, prawo, kodeks, partia polityczna, kampania wyborcza, organizacja pozarządowa, środki masowego przekazu

- wylicza elementy charakterystyczne dla prawidłowego porozumiewania się, nazwy podstawowych dokumentów dotyczących praw człowieka, partie istniejące w Polsce
- wymienia główne zadania szkoły, prawa i obowiązki dziecka i ucznia, zadania Samorządu Uczniowskiego
- zna: symbole narodowe, największe skupiska polonijne na świecie, wolności, prawa i obowiązki obywateli RP, zasady prawa wyborczego
- potrafi nazwać centralne organy państwowe
- wyjaśnia pojęcia: praca, rynek, gospodarka rynkowa, popyt, podaż, cena, bank, giełda, inflacja, towar, przedsiębiorstwo, pieniądz, moneta, banknot, budżet, podatek, bezrobocie, pracodawca, pracobiorca, eksport, import, reklama, terroryzm,
- wie, że celem działalności gospodarczej człowieka jest zaspokajanie własnych potrzeb, praca i umiejętności człowieka są warunkiem rozwoju jednostki i społeczeństwa, dlaczego obywatele powinni płacić podatki
- wylicza rodzaje podatków, symbole Unii Europejskiej
- wskazuje na mapie państwa członkowskie Unii Europejskiej
- wie, czym są ONZ i NATO
- wie, jak należy przygotować dokumenty niezbędne w uzyskaniu pracy, gdzie szukać informacji o możliwości zatrudnienia,
- potrafi z pomocą nauczyciela napisać CV i list motywacyjny
- lokalizuje siedzibę Urzędu Pracy w miejscu zamieszkania

Ocena dostateczna (poziom wymagań podstawowych)

Uczeń:

- jest aktywny na lekcjach sporadycznie
- jego wiedza jest wyrywkowa i fragmentaryczna
- ma problemy z samodzielnym sformułowaniem i uzasadnieniem swoich wypowiedzi
- udziela odpowiedzi na proste pytania nauczyciela
- wykonuje samodzielnie proste zadania, które przydzielili mu grupa
- definiuje pojęcia: potrzeby człowieka, grupy społeczne, samorząd terytorialny, Polonia, naród, państwo totalitarne, autorytarne, demokratyczne, absolutorium, koalicja, elektorat, interpelacja, immunitet,
- zna: podstawowe dokumenty, w oparciu o które funkcjonuje szkoła, cele, jakie realizuje państwo, układ treści Konstytucji RP, strukturę władzy centralnej i jej podstawowe uprawnienia
- wymienia formy państwa, podstawowe dokumenty określające prawa i wolności człowieka, systemy partyjne na świecie, typy partii
- odróżnia państwa o ustroju demokratycznym od państw niedemokratycznych i zna w nich sytuacje jednostki
- charakteryzuje podstawowe zasady państwa demokratycznego, ustroju RP
- omawia proste diagramy, wykresy, tabele
- opisuje i kwalifikuje grupy społeczne i warunki przynależności
- wie, że oprócz praw obywatel ma też powinności, jak się powołuje organy władzy
- definiuje pojęcia: barter, budżet rodzinny, prawo popytu i podaży, konkurencja, depozyt bankowy, obligacja, akcja, kurs akcji, spółka z o.o, spółka akcyjna, recesja, spółdzielnia, przedsiębiorczość, rynek pracy, siły wytwórcze, korupcja, uchodźcy, emigranci,

- wiem, czym zajmują się ambasady i konsulaty,
- zna funkcje i rodzaje pieniądza,
- wyjaśnia, na czym polega gospodarowanie
- wie, jakie są rodzaje gospodarek
- rozumie, że sytuacja ekonomiczna rodziny zależy od wykształcenia i przedsiębiorczości jej członków
- zna mechanizmy gospodarki rynkowej, rodzaje spółek
- rozumie perswazyjny charakter reklamy
- wie, z jakich form pomocy mogą skorzystać absolwenci wszystkich typów szkół oraz na czym polegają obowiązki pracowników i pracodawców
- potrafi skorzystać z biura pośrednictwa pracy
- opisuje formalności związane z rozpoczęciem samodzielnej działalności gospodarczej, przemiany gospodarcze, jakie zaszły w RP po 1989 roku,
- zna system szkolny w Polsce
- potrafi samodzielnie napisać CV i list motywacyjny
- rozumie, że wybierając zawód trzeba uwzględnić własne zainteresowania, a także zapotrzebowanie na rynku
- omawia etapy tworzenia Unii Europejskiej

Ocena dobra (poziom wymagań rozszerzających)

Uczeń:

- w dużej mierze opanował treści i umiejętności zawarte w programie
- chętnie pracuje w grupie
- jest aktywny na zajęciach
- umiejętnie wykorzystuje zdobyte informacje
- wykonuje samodzielnie typowe zadania związane z tokiem lekcji i zlecone przez nauczyciela
- umie formułować proste, typowe wypowiedzi ustne i pisemne
- potrafi interpretować diagramy, wykresy, mapki tematyczne, tabele
- poprawnie stosuje pojęcia: naród, państwo, samorząd terytorialny, grupa społeczna, państwo unitarne, federacyjne, niezawisłość sędziowska, suwerenność
- omawia formy państwa
- zna i rozumie różnice między państwem totalitarnym i autorytarnym i mechanizmy funkcjonowania państwa demokratycznego
- wykazuje różnice między monarchią konstytucyjną a republiką
- zna rodzaje więzi społecznych w grupie, czynniki, które wyznaczają prawa i obowiązki dziecka- ucznia, władze samorządu uczniowskiego i opisuje ich działalność
- rozumie: swoje związki z przyrodą i wie, że jest ona niezbędna do życia oraz funkcjonowania człowieka, że człowiek staje się istotą społeczną dzięki różnorodnym kontaktom; współzależność między sposobem sprawowania władzy a sytuacją obywatela w państwie; różnicę między władzą ustawodawczą i wykonawczą, podział zadań między organami władzy samorządowej a władzą centralną,
- porównuje zachowania pozytywne i negatywne oraz ich wpływ na postawę ludzi
- prezentuje różne sposoby rozwiązywania konfliktów
- określa specyfikę działalności organów terytorialnych i organów szkoły
- charakteryzuje podstawowe zasady ustroju politycznego RP i uprawnienia organów władzy

- uzasadnia cel działania organizacji pozarządowych, fundacji, stowarzyszeń, związków zawodowych
- dostrzega różnice w typach partii i systemach partyjnych
- poprawnie stosuje pojęcia: budżet, podmiot gospodarczy, marketing, inwestor, makler, dywidenda, prawo handlowe, dochód narodowy, dochód narodowy per capita, deficyt budżetowy, rynek konsumenta, monopol, rynek pracy, transformacja, koniunktura, prywatyzacja, reprivatyzacja, „szara strefa”, Kodeks Pracy, regramentacja, globalizacja, efekt cieplarniany, dziura ozonowa, kwaśne deszcze,
- rozumie, że podejmowanie decyzji ekonomicznych uwarunkowane jest wieloma czynnikami
- wyjaśnia znaczenie pracy dla rozwoju człowieka
- wymienia przyczyny i rodzaje bezrobocia
- rozumie mechanizm powstawania inflacji
- wyjaśnia funkcje pieniądza i rodzaje pieniądza,
- charakteryzuje rodzaje podatków
- potrafi rozróżniać papiery wartościowe, wypełnić czek
- charakteryzuje mechanizmy gospodarki tradycyjnej, nakazowej, wolnorynkowej, działalność giełdy, banku
- wie, na czym polega konkurencja, jakie znaczenie ma marketing
- potrafi wskazać i omówić przyczyny kryzysu gospodarki polskiej przed 1989 rokiem
- zna formy przekształceń własnościowych w RP po 1989 roku, założenia planu Balcerowicza
- zna czynniki wzrostu gospodarczego
- charakteryzuje cele polityki zagranicznej Polski,
- omawia zasady działania Unii Europejskiej
- wyjaśnia, na czym polega zasada pomocniczości i solidarności w Unii Europejskiej,
- ocenia wkład Polski w proces integracji europejskiej
- potrafi uzasadnić wybór szkoły
- potrafi przygotować niezbędne dokumenty celem uzyskania pracy
- rozumie przyczyny biedy i zacofania w krajach Południa
- wskazuje na mapie miejsca najważniejszych konfliktów międzynarodowych,

Ocena bardzo dobra (poziom wymagań dopełniających)

Uczeń:

- bardzo aktywnie uczestniczy w zajęciach
- sprawnie samodzielnie posługuje się różnymi źródłami wiedzy, uzasadnia odpowiedzi korzystając z wiadomości prasowych i telewizyjnych
- potrafi posługiwać się wcześniej wymienionymi pojęciami w określonych sytuacjach, tekstem konstytucji, na wybranych przykładach ocenić funkcjonowanie w praktyce zasad ustroju RP, wykorzystać wiedzę teoretyczną do oceny problemów, które są rozwiązywane przez władze centralne i samorządowe
- uzasadnia własne poglądy i stanowiska
- dokonuje samodzielnej oceny wydarzeń i zjawisk
- dostrzega związki przyczynowo- skutkowe
- potrafi łączyć wiedzę z różnych przedmiotów
- potrafi interpretować diagramy, wykresy, tabele, mapki tematyczne i wyciągać wnioski

- interpretuje teksty źródłowe
- przedstawia obecny stan wiedzy dotyczącej badań socjologicznych
- rozumie znaczenie pojęć: tolerancja, socjologia
- porównuje swoje miejsce w społeczeństwie z innymi
- rozumie, że oprócz praw uczeń ma obowiązki
- zna i cytuje maksymy filozofów i umie je zinterpretować,
- wyodrębnia różnice w podziale zadań poszczególnych struktur samorządu oraz organów szkoły
- wykazuje różnice występujące pomiędzy zadaniami poszczególnych struktur samorządu: gminy, powiatu, województwa.
- rozumie i potrafi ustalić podobieństwa i różnice w sprawowaniu władzy w monarchii konstytucyjnej i republice
- potrafi wyjaśnić istotę społeczeństwa obywatelskiego
- ocenia sytuację obywatela w państwie demokratycznym, autorytarnym i totalitarnym
- umie określić rodzaje swobód obywatelskich, granice wolności
- wyraża swoje opinie na temat terroryzmu
- omawia konsekwencje konfliktów międzynarodowych i narodowościowych
- posługuje się analizą SWOT do rozwiązywania zagadnień z dziedziny gospodarki lub polityki
- poprawnie stosuje pojęcia: PNB, PKB, akumulacja, spożycie, dług publiczny, reklama społeczna, mobilność zawodowa, liberalizm, interwencjonizm państwowy, bilans płatniczy, protekcjonizm, euroregiony, „globalna wioska”,
- rozumie związek między przedsiębiorczością a funkcjonowaniem przedsiębiorstwa i gospodarki, znaczenie różnych podmiotów gospodarczych w funkcjonowaniu rynku, rolę giełdy, banków
- potrafi wyjaśnić, dlaczego inflacja jest szkodliwa dla gospodarki i konsumentów
- rozumie rolę monopolu w gospodarce wolnorynkowej
- rozumie skutki bezrobocia dla gospodarki
- wykazuje różnice między spółką cywilną a akcyjną
- potrafi zaproponować sposoby przeciwdziałania korupcji w gospodarce
- wie, czym jest Jednolity Rynek Europejski
- ocenia stanowisko Polski w strukturach Unii Europejskiej, sytuację gospodarczą kraju i swego regionu oraz wkład Polski w proces integracji UE
- potrafi uzasadnić, dlaczego gospodarka nakazowa była nieefektywna
- uzasadnia znaczenie przekształceń własnościowych przeprowadzonych w Polsce po 1989 roku
- potrafi wyjaśnić, od czego uzależniony jest wzrost dochodu narodowego,
- dokonuje bilansu polityki gospodarczej Polski ostatnich lat
- wie, jak skutecznie korzystać z praw konsumenckich
- rozumie, na czym polega społeczna odpowiedzialność biznesu,
- wie, jakie są zasady zatrudniania młodocianych
- zna programy edukacyjne realizowane w ramach UE
- potrafi scharakteryzować główne zagrożenia ekologiczne dla Ziemi,
- potrafi przedstawić argumenty za lub przeciw obecności żołnierzy polskich w misjach zagranicznych

Ocena celująca (poziom wymagań wykraczających poza program)

Uczeń:

- posiada wiedzę i umiejętności wykraczające poza program
- rozwija własne zainteresowania
- bierze udział z sukcesami w konkursach
- jest bardzo aktywny na lekcjach
- wykonuje szereg zadań dodatkowych z własnej inicjatywy
- jest żywo zainteresowany tym co dzieje się w Polsce i na świecie
- angażuje się w akcje o charakterze humanitarnym, ekologicznym, wolontariackim
- umiejętnie formułuje argumenty, wypowiada się bardzo poprawnym językiem
- potrafi doskonale zaplanować i zorganizować pracę swoją i innych

VII. Metody oceniania osiągnięć ucznia

W oparciu o niniejszy program, Podstawę Programową Kształcenia Ogólnego oraz Rozporządzenie MEN w sprawie zasad oceniania i klasyfikacji uczniów..., nauczyciel zobowiązany jest do opracowania Przedmiotowego Systemu Oceniania, w którym zawarte są wszystkie, szczegółowe kryteria oceniania. PSO musi być spójny ze szkolnym systemem oceniania, zrozumiały dla wszystkich, a więc winien zawierać wyraźne wymagania (patrz pkt. VI), skalę ocen, jawność ocen i ich uzasadnienie. W systemie tym uczeń powinien mieć możliwość odwołania się od oceny. System oceniania umożliwia sprawdzenie faktycznego stanu wiedzy i umiejętności, różnicowanie poziomu wiedzy i umiejętności, powinien zapewniać równe szanse dla wszystkich. Wobec uczniów o specyficznych potrzebach edukacyjnych na podstawie orzeczenia Poradni Psychologiczno-Pedagogicznej nauczyciel dostosowuje kryteria ocen do możliwości uczniów.

Stosowany system oceniania ma przede wszystkim wspomagać rozwój ucznia. Zmuszać do systematycznej pracy, premiować aktywność, samodzielność. Chodzi o to, by uczniowie odbierali ocenianie, jako pomagające im w rozwoju, a nie jako formę represji czy rodzaj gry (kiedy kryteria oceny nie są wyrażone wprost, to otwiera się pole do gry: uczeń zgaduje, co zadowoli nauczyciela – nauczyciel poluje na błędy ucznia). Ocena pracy uczniów powinna opierać się na jasnych, otwarcie wypowiedzianych kryteriach oraz spełniać wymogi dobrze przekazanej informacji zwrotnej. Jej celem powinno być stworzenie indywidualnego planu poprawy dla każdego ucznia. Powinien on wiedzieć, na ile jego praca odbiega od standardów wysokiej jakości i co ma zrobić, by osiągnąć lepsze wyniki. W systemie powinny być jasno określone warunki poprawy ocen.

Najczęściej stosowane metody oceniania na lekcjach wiedzy o społeczeństwie, to:

- ocena szkolna wyrażona w skali 1-6
- ocena słowna- pochwała lub uwaga
- ocena symboliczna w formie plusów i minusów (przy czym uczniowie powinni wiedzieć, jakie są kryteria ich przyznawania).

Inne metody to, np. list gratulacyjny dla rodziców i ucznia, nagrody w postaci dyplomów, książek- w ten sposób premiujemy wysokie wyniki w nauce i wkład pracy ucznia (na miarę jego możliwości) w realizację podejmowanych w ramach przedmiotu działań.

Nauczyciel winien stosować różne **techniki i narzędzia pomiaru dydaktycznego** (uwzględniający różne formy oceniania).

Oceny częściowe uczeń otrzymuje za:

- Odpowiedź ustną- minimum jedna w semestrze
- Aktywność -ocenie podlega wkład ucznia w przebieg lekcji w formie:
  - wypowiedzi ustnych,
  - pracy w grupach,
  - pracy samodzielnej (pisemna) na lekcji i w domu,

- udziału w olimpiadach, konkursach przedmiotowych.
- Praca domowa- minimum raz w semestrze. Wszystkie prace domowe muszą być systematycznie wykonywane, a zaległości nadrabiane w ciągu tygodnia. Na lekcji może być sprawdzona każda, wcześniej zadana praca domowa.
- Kartkówka – krótka pisemna praca niezapowiedziana (obejmująca maksymalnie trzy ostatnie tematy).
- Praca klasowa (całogodzinna). Każdy uczeń musi pisać każdy sprawdzian. W razie usprawiedliwionej nieobecności uczeń musi napisać pracę klasową w terminie tygodnia od powrotu do szkoły. W razie nieusprawiedliwionej absencji pisze sprawdzian na najbliższej lekcji.
- Realizację projektu
- Test dydaktyczny
- Referat
- Przygotowanie skrótu najważniejszych wydarzeń z całego tygodnia, tzw. Teleekspresu (na każdą lekcję wyznaczony jest jeden uczeń, którego zadaniem jest prezentacja wybranych, ok. 10, najważniejszych, jego zdaniem wydarzeń z okresu od ostatniej do kolejnej lekcji wos-u – kształcenie umiejętności selekcji materiału oraz nauka publicznej prezentacji).
- Przygotowanie Magazynu Kulturalnego- na każdą lekcję jeden uczeń przygotowuje krótką recenzję wybranego wydarzenia kulturalnego (spektakl, wystawa, koncert, itp.), lub interesującej książki, filmu, płyty.

Uczniowie nieobecni w szkole (nieobecność usprawiedliwiona) mają dwa tygodnie na uzupełnienie i opanowanie materiału (w przypadku nieobecności minimum tygodniowej). Uczeń ma prawo w ciągu semestru zgłosić (przed rozpoczęciem zajęć) nieprzygotowanie do lekcji. Prawo to jest zawieszane na miesiąc przed wystawieniem ocen oraz w przypadku zapowiedzianych lekcji powtórzeniowych i sprawdzianów pisemnych. Oceny są jawne. Każda ocena na prośbę ucznia musi być uzasadniona ustnie. Rodzice mają prawo, na swoją prośbę, do otrzymania pisemnego uzasadnienia każdej oceny ucznia w terminie tygodnia od daty wystawienia oceny. Ocena semestralna jest wystawiana na podstawie wszystkich ocen cząstkowych, obejmujących prace ucznia w całym semestrze. Nie jest jednak średnią arytmetyczną tych ocen. Prace pisemne (testy, sprawdziany, prace klasowe) są przechowywane do dnia 31 sierpnia każdego roku szkolnego.

Przedstawione wyżej metody oceniania osiągnięć uczniów są oczywiście propozycją autorów programu. Każdy nauczyciel realizujący przedmiot wiedza o społeczeństwie jest zobowiązany opracować własny system oceniania uczniów dostosowany do specyfiki szkoły, klasy oraz zdiagnozowanych potrzeb zaobserwowanych w trakcie realizacji programu.

